

ΤΜΗΜΑ: ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΠΜΣ ΖΩΑ: Ηθική – Δίκαιο – Ευζωία

ΔΠΜΣ ΖΩΑ: ΗΘΙΚΗ, ΔΙΚΑΙΟ, ΕΥΖΩΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
για την απόκτηση Διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών
του
Δημητρίου Μυλωνόπουλου
AM 320003

ΘΕΜΑ:
ΙΣΤΟΡΙΚΟ-ΝΟΜΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΥΖΩΙΑΣ
ΤΩΝ ΖΩΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1821-2021

Επιβλέπων:
Βασίλειος Πανταζής

Μέλη Τριμελούς Εξεταστικής Επιτροπής

Βασίλειος Ε. Πανταζής	Μέλος Ε.Δι.Π.	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (Τμήμα Βιοχημείας και Βιοτεχνολογίας) Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ
Δημήτριος Γκουγκουλής	Μέλος Δ.Ε.Π. (Επίκουρος Καθηγητής)	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (Τμήμα Κτηνιατρικής) Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ
Φιλόθεος-Φώτιος Μαρούδας	Εντεταλμένος Διδάσκων	Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (Τμήμα Φιλοσοφίας) Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ

Αθήνα, 11/5/2022

ΤΜΗΜΑ: ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΜΠΣ ΖΩΑ: Ηθική – Δίκαιο – Ευζωία

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
για την απόκτηση Διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδων

ΤΟΥ

Δημητρίου Μυλωνόπουλου

ΑΜ 320003

ΘΕΜΑ:

**ΙΣΤΟΡΙΚΟ-ΝΟΜΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΥΖΩΙΑΣ
ΤΩΝ ΖΩΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1821-2021**

Επιβλέπων:

Βασίλειος Πανταζής

Μέλη Τριμελούς Εξεταστικής Επιτροπής

Βασίλειος Ε. Πανταζής	Μέλος Ε.ΔΙ.Π.	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (Τμήμα Βιοχημείας και Βιοτεχνολογίας) Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ
Δημήτριος Γκουγκουλής	Μέλος Δ.Ε.Π. (Επίκουρος Καθηγητής)	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (Τμήμα Κτηνιατρικής) Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ
Φιλόθεος-Φώτιος Μαρούδας	Εντεταλμένος Διδάσκων	Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (Τμήμα Φιλοσοφίας) Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ

Αθήνα, 11/5/ 2022

Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών
Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας,
Δημήτριος Μυλωνόπουλος, © [2022] - Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1. Εισαγωγικό κεφάλαιο

1.1. Σχέση ανθρώπων και ζώων – λογοτεχνία και θεσμικό πλαίσιο	7
1.2. Μεθοδολογία της έρευνας	10

Κεφάλαιο 1.

Νομοθεσία και λογοτεχνία 19 ^{ος} αιώνας	12
1.1. Θεσμικό πλαίσιο	14
1.2. Ζώα και λογοτεχνία	15

Κεφάλαιο 2.

Νομοθεσία και λογοτεχνία 20 ^{ος} αιώνας	24
2.1. Θεσμικό πλαίσιο	24
2.2. Ζώα και λογοτεχνία	28

Κεφάλαιο 3.

Νομοθεσία και λογοτεχνία 21 ^{ος} αιώνας	36
3.1. Θεσμικό πλαίσιο	36
3.2. Ζώα και λογοτεχνία	40
4. Συμπεράσματα	41
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	42
ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ	48

1. Εισαγωγικό κεφάλαιο

Η συνύπαρξη ανθρώπου και ζώων καταγράφεται από την αρχαιότητα. Βιβλικές εικόνες από τον παράδεισο δείχνουν τους πρωτόπλαστους να συμβιώνουν αρμονικά με τα ζώα. Είναι μάλιστα συχνές οι αναφορές σε διάφορες ιστορίες αγίων, στην αγιότητα των οποίων ημερεύουν και τα πιο άγρια από τα θηρία, τα οποία συχνά μετατρέπονται σε συντρόφους τους¹.

Τα ζώα από την αρχαιότητα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ανθρώπινη ιστορία. Ο άνθρωπος εξημέρωσε τα ζώα, τα εξέτρεφε για τα προϊόντα τους, τα χρησιμοποίησε ως τροφή, τα εκπαίδευσε ως κυνηγούς, ως φύλακες, ως μέσα μεταφοράς, ως «εργαλεία» στον πόλεμο, τα προσέφερε ως θυσία στους θεούς αλλά και τα αξιοποίησε ως συντρόφους. Σε πολλούς πολιτισμούς τα ζώα εμφανίζονται να έχουν υπερφυσικές ιδιότητες, συχνά είναι σύντροφοι ή και προστατευόμενα των θεών, άλλοτε τα ίδια θεοποιήθηκαν και τιμήθηκαν (π.χ. Αίγυπτος, Ινδία), σε άλλους θεωρήθηκαν υποδεέστερα και άξια να λειτουργούν μόνο ως υπηρέτες του ανθρώπου, ως υποδεέστερα, ως πράγματα.

Από το παρελθόν τα ζώα αντιμετωπίστηκαν από τον άνθρωπο άλλοτε με δέος, και άλλοτε με περιέργεια ή και θαυμασμό. Η ποικιλομορφία τους και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους όπως η δύναμη, η αγριότητα, η ομορφιά, η χάρη, η πονηριά και άλλες ιδιότητες προσείλκυαν το ενδιαφέρον καλλιτεχνών, με αποτέλεσμα τα ζώα να εξεικονίζονται σε όλες τις μορφές της τέχνης π.χ. ζωγραφική, γλυπτική, αγγειογραφία, αλλά και στην ποίηση και λογοτεχνία, σύμφωνα με την τεχνοτροπία και την αισθητική της κάθε εποχής.

Απεικονίσεις ζώων βρίσκονται σε σπήλαια από την παλαιολιθική εποχή (π.χ. σπήλαια της Αλταμίρα της Ισπανίας), στις πυραμίδες της Αιγύπτου, όπου τα ζώα λατρεύονταν και θεωρούνταν ότι βρίσκονταν σε στενή επαφή με τους θεούς². Η γάτα εξημερώθηκε πριν από 4.000 χρόνια και στην αρχαία Αίγυπτο θεωρείτο ως ένα από τα ιερά ζώα³. Στην αρχαία Αίγυπτο μάλιστα συνηθιζόταν τα ζώα να μουμιοποιούνται και να θάβονται μαζί με το αφεντικό τους⁴.

Στην αρχαία Ελλάδα το κυνήγι θεωρείτο σημαντικό άθλημα με παιδαγωγικό και ηθικό χαρακτήρα και ασκείτο από όλους χωρίς κοινωνικές διακρίσεις. Είναι μάλιστα γνωστή η πραγματεία του Ξενοφώντος με τίτλο «Κυνηγετικός», όπου τονίζεται ο παιδαγωγικός χαρακτήρας του κυνηγιού. Στην αρχαία Ελλάδα, όταν δεν υπήρχε γραπτό δίκαιο, αλλά το δίκαιο και το άδικο ρυθμιζόταν από τους θεούς, ο ρόλος της προστασίας των ζώων ανήκε στη θεά Άρτεμη, την «πότνια θηρών⁵», που κατοικούσε

¹ Σίμωνος Μοναχού(2010). *Η Ζωοφιλία των Αγίων και η Αγιοφιλία των Ζώων*, Άγιος Στέφανος, 225-26.

² Regine Schulz – Matthias Seidel (επιμ). (n.d.). *Αίγυπτος. Ο κόσμος των Φαραώ* (Αθήνα: εκδ. Ελευθερουδάκης), 475.

³ Χαρακτηριστικό παράδειγμα η γάτα, η οποία στην Αίγυπτο θεωρείτο ιερό ζώο. Η αιγυπτιακή θεότητα Μπαστέτ, η θεά των βασιλέων και της γονιμότητας απεικονιζόταν ως γάτα.

⁴ Regine Schulz – Matthias Seidel (επιμ). (n.d.). *Αίγυπτος. Ο κόσμος των Φαραώ* (Αθήνα: εκδ. Ελευθερουδάκης), 473-74.

⁵ «πότνια θηρών» ήταν προσωνόμιο της θεάς Αρτέμιδος και σήμαινε κυρά ή δέσποινα των ζώων, με κυριαρχία στο σύνολο του ζωικού βασιλείου. Μήττα, Δήμητρα (2012). *Άρτεμη, Επίθετα και υποστάσεις της θεάς*, στο Ψηφίδες για την ελληνική γλώσσα. https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/mythology/lexicon/gods/artemis/page_002.html

στα βουνά και στα άγρια δάση, και ήταν «Δέσποινα των ζώων» και θεά της άγριας φύσης. Ήταν βέβαια και θεά του κυνηγιού αλλά παράλληλα ήταν και θεά – τιμωρός όταν οι άνθρωποι δεν σέβονταν το φυσικό περιβάλλον ή παραβίαζαν τον ηθικό κώδικα των κυνηγών που απαιτούσε να μην κυνηγούν μικρά θηράματα, νεογέννητα ζώα κ.λπ.. Μάλιστα, σύμφωνα με τη μυθολογία, ο σκύλος εξημερώθηκε με εντολή του θεού Απόλλωνα, ώστε να είναι σύντροφος της αδελφής του θεάς Αρτέμιδος στο κυνήγι.

Οι αντιλήψεις και η σχέση του ανθρώπου με τα ζώα εντοπίζονται σε πολλά λογοτεχνικά κείμενα ήδη από την Ομηρική εποχή. Είναι γνωστή από την Οδύσσεια η σκηνή της συνάντησης του Οδυσσέα με το πιστό σκύλο του, τον Άργο, ο οποίος αν και υπέργηρος αναγνωρίζει το αφεντικό του που πλησιάζει το παλάτι μεταμφιεσμένος σε ρακένδυτο ζητιάνο, συνοδευόμενος από τον χοιροβοσκό Εύμαιο. Ο Άργος σε αξιοθρήνητη κατάσταση, δεν έχει τη δύναμη να πλησιάσει το αφεντικό του, αλλά κατορθώνει και κουνά την ουρά του και κατεβάζει τα αυτιά αναγνωρίζοντας μετά από είκοσι χρόνια τον άνθρωπο που τον μεγάλωσε. Ο Οδυσσέας βλέποντας τον πιστό σκύλο, μη θέλοντας ακόμα να φανερωθεί ποιος είναι, σκουπίζει κρυφά ένα δάκρυ. Την ώρα που ο Οδυσσέας περνά το κατώφλι του παλατιού, ο Άργος πεθαίνει⁶.

Αργότερα, υπήρξαν και νομοθετικά κείμενα, που αποδεικνύουν τη ζωοφιλία των αρχαίων Ελλήνων. Από τις πιο παλιές νομοθεσίες είναι του Αθηναίου Τριπτόλεμου. Από τη νομοθεσία του σώζονται μόνον τρεις νόμοι, οι εξής: 1) ο καθένας έχει χρέος να τιμά τους γονείς του, 2) να θυσιάζει καρπούς στους θεούς, και 3) να μην βλάπτει τα ζώα⁷.

Μάλιστα, οι κάτοικοι της αρχαίας Αθήνας είχαν αυστηρή νομοθεσία και προέβλεπαν κυρώσεις για αυτούς που επεδείκνυαν σκληρότητα προς τα ζώα. Σύμφωνα με τον Πλούταρχο, στο έργο του Σόλων (24.3) ο Σόλων έγραψε και νόμο σποσκοπώντας στην ασφάλεια των πολιτών, σύμφωνα με τον οποίο εάν κάποιος σκύλος δάγκωνε κάποιον άνθρωπο, έπρεπε να παραδοθεί δεμένος με σκοινί τρεις πήχες.

Ειδικότερα ο Σόλων αναφέρει:

«[24.3] Έγραψε δὲ καὶ βλάβης τετραπόδων νόμον, ἐν ᾧ καὶ κύνα δάκνοντα παραδοῦναι κελεύει κλοιῶ τριπήχει δεδεμένον· τὸ μὲν ἐνθύμημα χάριεν πρὸς ἀσφάλειαν.⁸».

1.1. Σχέση ανθρώπων και ζώων – λογοτεχνία και θεσμικό πλαίσιο

Η πλέον διαδεδομένη αντίληψη είναι ότι, ο άνθρωπος είναι κυρίαρχος της φύσης, είναι ανώτερος από τα άλλα ζώα και έχει μεγαλύτερη αξία. Επομένως, με την παραδοχή της ανωτερότητας και της μεγαλύτερης αξίας των ζώων, αυτόματα

⁶ Ομήρου *Οδύσσεια*, ραψωδία ρ, 290-327.

<http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/Yliko/OMHROS%20ODYSSIEIA/OMHROS%20ODYSSIEIA.htm>

⁷ Νικόλαος Παπαδούκας. *Ο Σόλων. Αρχαίον Ελληνικό Δίκαιον* (Εν Ερμούπολει, 1844). <https://books.google.gr/>

⁸ Πλούταρχος, *Σόλων*, 24.3. Μνημοσύνη. Βιβλιοθήκη της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας, στο https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=99&page=19

δημιουργείται η βάση για τα «Δικαιώματα του ανθρώπου». Ο άνθρωπος ως υποκείμενο δικαιωμάτων κυριαρχεί επί των ζώων, τα οποία αρκούνται απλά και μόνο στο να απολαμβάνουν την προστασία του ανθρώπου. Η αντίληψη για την ανθρώπινη ανωτερότητα και τη μεγαλύτερη αξία του ανθρώπου, αποτελεί μια μορφή «ειδισμού» ή «σπισισμού» (speciesism), δηλαδή ουσιαστικά συνιστά μια ιεράρχηση και διάκριση ανάμεσα σε διαφορετικά είδη του ζωικού βασιλείου, γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα την εκμετάλλευση ενός είδους από το άλλο.

Αναφορά στα ζώα βρίσκουμε στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία και σκέψη και ειδικότερα στα κείμενα του Αριστοτέλη (384-322 π.Χ.), όπως στα «Ηθικά Νικομάχεια». Στο κείμενο, αν και ο άνθρωπος δεν θεωρείται ανώτερος από τα ζώα, εν τούτοις η όλη φιλοσοφική θεώρηση χαρακτηρίζεται από ένα ανθρωποκεντρισμό, γεγονός που οδηγεί στη διαμόρφωση μιας χρησιμοθηρικής αντίληψης για τη φύση και το ζωικό βασίλειο.

Πολύ αργότερα ο *Πλούταρχος* (45-120 μ.Χ.) παίρνει θέση όσον αφορά το ζήτημα της ηθικής μεταχείρισης των ζώων, θέτοντας ως βασικό κριτήριο τη λογική και το «αισθάνεσθαι».

Ο Μεσαιώνας υπήρξε ιδιαίτερα καταλυτικός όσον αφορά τη μεταχείριση των ζώων καθώς για πρώτη φορά καταγράφονται καταδίκες ζώων από δικαστήρια. Οι αποφάσεις αφορούν φόνο, κακή ή απρεπή συμπεριφορά, καταπάτηση ξένης ιδιοκτησίας και καταστροφή ξένης περιουσίας κ.λπ.. Μάλιστα επιβάλλεται και άλλη μια ποινή που συνήθως επιφυλασσόταν για τον άνθρωπο, αυτή του αφορισμού⁹.

Αργότερα, οι αντιλήψεις μεταβάλλονται. Ο Francis Bacon (1561-1626) είναι υπέρμαχος του απόλυτου ελέγχου της φύσης και του φυσικού περιβάλλοντος και κατ'επέκταση και των ζώων-μη ανθρώπινων ζώων, από τον άνθρωπο. Τόσο ο ίδιος, όσο και ο σύγχρονός του Rene Descartes (1596-1650), που θεωρεί τα ζώα ως μηχανές, επομένως εργαλεία στην υπηρεσία του ανθρώπου, βλέπουν τη φύση και το φυσικό περιβάλλον ως ένα ατελείωτο και αχανή χώρο που ο άνθρωπος μπορεί να εκμεταλλεύεται απεριόριστα με στόχο την ικανοποίηση των αναγκών του και την πρόοδό του.

Έτσι, στην λογική των παραπάνω, ο βιομηχανικός πολιτισμός συνδέεται και βασίζεται στη φιλοσοφία της συστηματικής εκμετάλλευσης της φύσης (φυτών και ζώων) από τον άνθρωπο. Μάλιστα, στη λογική αυτή βασίσθηκε και βασίζεται ακόμα η εκτέλεση πειραμάτων στα ζώα (ιατρική, κοσμετική ιατρική, κ.λπ.).

Ο Peter Singer (1946-) και ο Tom Regan (1938-2017) είναι δύο σύγχρονοι φιλόσοφοι των οποίων οι αντιλήψεις για την ηθική συμπεριφορά απέναντι στα ζώα επηρέασαν σημαντικά τις αντιλήψεις αλλά και το θεσμικό πλαίσιο που αφορούν την ανθρώπινη συμπεριφορά απέναντι στα ζώα. Ο Peter Singer αναφέρθηκε ευθέως στα θέματα ηθικής συμπεριφοράς απέναντι στα ζώα υποστηρίζοντας ότι η αίσθηση του πόνου αποτελεί το βασικό στοιχείο για τη συμμετοχή των ζώων στην ηθική κοινότητα. Ο Tom Regan υπήρξε ο θεμελιωτής της θεωρίας των δικαιωμάτων των ζώων. Υποστήριξε μάλιστα με σθεναρότητα ότι δεν είναι ανεκτή καμία χρήση των ζώων με σκοπό την εξυπηρέτηση ανθρώπινων αναγκών. Σύμφωνα με τη φιλοσοφία του

---

⁹ Katie Sykes, "Human Drama, Animal Trials: What the Medieval Animal Trials Can Teach us about Justice for Animals," *Animal Law* 17, no. 2 (2011), 277.

Regan, τα ζώα έχουν δικαίωμα στη ζωή, στη σωματική ακεραιότητα και στη ελευθερία.

Ασφαλώς, στις θεωρίες αυτές μπορεί να προστεθούν α) η θεωρία περί αρετολογικής ηθικής της Mary Rosalind Hursthouse (1943-), η οποία τονίζει ότι ο άνθρωπος πρέπει να έχει συμπονετική στάση απέναντι στα ζώα, β) η θεωρία της προσέγγισης των δυνατοτήτων της Martha Craven Nussbaum (1947-), η οποία υποστηρίζει ότι όλα τα ζώα είναι παρόμοια στον τρόπο κατασκευής τους, όπως και ο άνθρωπος, επομένως ο άνθρωπος δεν πρέπει να εμποδίζει την ανάπτυξη των δυνατοτήτων των άλλων ζώων, γ) η θεωρία του καταργητισμού του Gary Lawrence Francione (1954-), ο οποίος υποστηρίζει την ανάγκη παύσης κάθε χρήσης και εκμετάλλευσης των (μη ανθρώπινων) ζώων ως περιουσιακών στοιχείων και την εκμετάλλευσή τους από όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, δ) η περιβαλλοντική ηθική του

Paul W. Taylor (1923 - 2015) ο οποίος υποστηρίζει την αναγνώριση της εγγενούς αξίας των ζώων και της κατανόησης των άλλων οργανισμών, ως βασικής προϋπόθεσης για την αντιμετώπιση της φύσης με τον ανάλογο σεβασμό και ε) της θεωρίας της ηθικής υποχρέωσης που έχει ο άνθρωπος επέναντι στα άλλα (μη ανθρώπινα) ζώα Christine Marion Korsgaard (1952-) και κατ'έπείτα των αυξημένων υποχρεώσεων του απέναντι σε αυτά.

Όσον αφορά στο ελληνικό δίκαιο και μάλιστα στο αστικό δίκαιο, τα ζώα από το παρελθόν αντιμετωπίζονταν ως κινητά πράγματα. Η αντιμετώπιση αυτή ανάγεται στην ρωμαϊκή προέλευση του αστικού δικαίου. Την περίοδο αυτή, η γεωργική και η κτηνοτροφική παραγωγή αποτελούσε τη βάση της οικονομικής δραστηριότητας, επομένως ήταν απολύτως λογικό και θεμιτό τα ζώα, που είχαν κυρίαρχο ρόλο σε αυτή να αντιμετωπίζονται ως εργαλεία και ως μέσα για την επίτευξη των σκοπών του ανθρώπου. Η λογική αυτή έφτασε μέχρι τις μέρες μας, κυρίως όσο η κοινωνία ήταν αγροτική και βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στην «εργατική» και παραγωγική δύναμη των ζώων. Έτσι, στον Αστικό Κώδικα αν και θεωρούνται έμβια όντα, αντιμετωπίζονται ως αντικείμενα. Σύμφωνα με πληθώρα διατάξεων του Αστικού Κώδικα, τα ζώα θεωρούνται ενσώματα κινητά πράγματα, επομένως είναι δυνατόν επ' αυτών να συσταθούν εμπράγματα δικαιώματα όπως η κυριότητα, η επικαρπία, η χρησικτησία, το ενέχυρο κ.λπ..

Σταδιακά, με την εξέλιξη της οικονομικής και κοινωνικής ζωής, αλλά και την τεχνολογική εξέλιξη που ενίσχυσε η εμφάνιση της μηχανής, θεσπίστηκαν νόμοι για την προστασία των ζώων. Ο πυρήνας των διατάξεων αυτών είναι η προστασία των ζώων και γενικότερα η ευζωία τους. Μάλιστα, παρατηρούμε ότι θεσπίζεται διαφορετικό θεσμικό πλαίσιο για τα ζώα συντροφιάς και διαφορετικό για τα λοιπά ζώα (παραγωγικά, άγρια, κ.λπ.). Επίσης, θεσπίζεται διαφορετικό θεσμικό πλαίσιο για την περισυλλογή και τη διαχείριση αδέσποτων ζώων συντροφιάς. Τέλος, διαμορφώνεται ειδικό νομικό πλαίσιο για την κακοποίηση των ζώων, το οποίο αναφέρεται τόσο στην ενεργητική όσο και την παθητική κακοποίηση των ζώων.

Βεβαίως, το ζωικό βασίλειο εξακολουθεί να αντιμετωπίζεται ανθρωποκεντρικά, αν και γίνονται συνεχώς απόπειρες να σταματήσει η αντιμετώπιση του ζώου ως κινητού πράγματος.

1.2. Μεθοδολογία της έρευνας

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση της σχέσης του θεσμικού πλαισίου και της λογοτεχνίας ή πως η λογοτεχνική παραγωγή μιας εποχής απεικονίζει την κατάσταση των ζώων και τις «πιέσεις» που ασκούνται μέσω αυτής για νομοθετικές ρυθμίσεις. Μέσω της μελέτης, καταγραφής και ανάλυσης α) των λογοτεχνικών κειμένων, που αναφέρονται στα ζώα, από την δημιουργία του νέου ελληνικού κράτους μέχρι τις ημέρες μας, β) της καταγραφής του θεσμικού πλαισίου, θα διερευνηθούν ζητημάτων ευζωίας των ζώων, από την ελληνική επανάσταση και την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους μέχρι σήμερα, αλλά και τους τρόπους με τους οποίους η λογοτεχνία μπορεί να επηρεάσει την παραγωγή νομικών κειμένων.

Σύμφωνα με τους Hein & Austin¹⁰ το λογοτεχνικό κείμενο συχνά είναι ο μόνος επαρκής τρόπος για τη σαφέστερη προσέγγιση ενός φαινομένου (εδώ της συνύπαρξης ανθρώπου και ζώων) που σχετίζεται με την ανθρώπινη φύση, αν και, ασφαλώς, τα ποιήματα ή τα μυθιστορήματα δεν μπορούν να αποδείξουν κάτι.

Το θέμα θεωρείται πρωτότυπο καθώς δεν υπάρχει καταγεγραμμένη η συσχέτιση της λογοτεχνίας που αναφέρεται στα ζώα, των κοινωνικών και οικονομικών δεδομένων και του θεσμικού πλαισίου για την προστασία των ζώων.

Μέθοδος έρευνας είναι η Ερμηνευτική. Η μέθοδος αυτή δεν επιδιώκει τη γενίκευση των συμπερασμάτων μιας έρευνας, που επιδιώκεται όταν γίνεται χρήση ποσοστικών μοντέλων, αντίθετα αποσκοπεί στη συνεχή αποσαφήνιση των εννοιολογικών κατηγοριών, στηριζόμενη στην εξέταση συγκεκριμένων περιπτώσεων, τις οποίες εντάσσει στο περιβάλλον τους (στα «συμφραζόμενα»). Η ερμηνευτική προσέγγιση φωτίζει όψεις του ερευνώμενου φαινομένου, οι οποίες συνεχώς διευρύνονται, εμπλουτίζονται, και εμβαθύνονται. Με αυτή την υπόθεση, δεν διατυπώνεται μια συγκεκριμένη θεωρία πριν από την έρευνα, αλλά η θεωρία διαμορφώνεται από την ερμηνεία πραγματικών περιστατικών. Επομένως, αυτή η μέθοδος έρευνας δίνει έμφαση στην υποκειμενική διάσταση της κοινωνικής δράσης, λαμβάνοντας υπόψη το -κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό πλαίσιο- μέσα στο οποίο εκτυλίσσεται αυτή η δράση. Με τον τρόπο αυτό, μέσω της λεπτομερούς περιγραφής συγκεκριμένων περιπτώσεων (στην προκειμένη περίπτωση συμπεριφορών προς τα ζώα) επιδιώκεται η ερμηνεία των υπό εξέταση φαινομένων στο χώρο και στο χρόνο¹¹. Σε ορισμένα σημεία, για διευκόλυνση της ερευνητικής εργασίας, κρίθηκε απαραίτητη η αξιοποίηση πρακτικών και τεχνικών της μεθόδου της «ανάλυσης περιεχομένου». Αυτή είναι μέθοδος και τεχνική μελέτης της επικοινωνίας. Αποσκοπεί στην με αντικειμενικό και συστηματικό τρόπο περιγραφή του «εμφανούς» περιεχομένου της επικοινωνίας μέσω γραπτού ή προφορικού λόγου. Συνήθως αναφέρεται σε γραπτά

---

¹⁰ Serge F. Hein, & Wendy J. Austin, "Empirical and Hermeneutic Approaches to Phenomenological Research in Psychology: A Comparison", In: Psychological Methods, 6(1), 2001, 3-17, Washington: American Psychological Association, Inc.) στο Βασίλειος Πανταζής, Διδακτική προσέγγιση της θεολογικής έννοιας της «οδού» στον Παπαδιαμάντη, βασισμένη στην ανθρωπολογική θεώρηση του χώρου, *Παιδαγωγικός Λόγος*, τ. ΙΕ, τεύχος 1, 2009, 60 στο https://www.plogos.gr/TEYXH/1_2009.pdf

¹¹ Βασίλειος Ε. Πανταζής, *Ανθρωπολογική-Παιδαγωγική Θεώρηση της Επικοινωνίας στο έργο του Παπαδιαμάντη*. (Αθήνα: Σαριπόλειο Ίδρυμα της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών 2010) (αρ. 114).

κείμενα π.χ. βιβλία, εφημερίδες, περιοδικά, εκθέσεις, μελέτες, δελτία τύπου, κ.λπ.¹². Για την συγκέντρωση των αναγκαίων στοιχείων, αναζητήθηκε η υπάρχουσα νομοθεσία από την σύσταση του νεοελληνικού κράτους μέχρι σήμερα, καθώς και λογοτεχνικά έργα, κυρίως πεζά, που αναφέρονται στη συνύπαρξη ανθρώπων και ζώων, για την ίδια χρονική περίοδο.

Τα σχετικά νομοθετήματα αναζητήθηκαν μέσω του εθνικού τυπογραφείου (www.et.gr), της συνδρομητικής βάσης νομικών δεδομένων ΝΟΜΟΣ (lawdb.intrasoftnet.com) και της ιστοσελίδας της ελληνικής Βουλής (www.hellenicparliament.gr).

Τα λογοτεχνικά κείμενα αναζητήθηκαν είτε σε έντυπη μορφή, είτε μέσω ψηφιακών βάσεων δεδομένων, ιδίως για τους λογοτέχνες, για τα έργα των οποίων έχει παρέλθει η περίοδος προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας και επομένως τα κείμενά τους βρίσκονται ελεύθερα στο διαδίκτυο. Σημαντική πηγή για την ανεύρεση και ανάγνωση λογοτεχνικών κειμένων αποτέλεσαν οι ιστότοποι: α) Ελληνικός πολιτισμός ([ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ \(sch.gr\)](http://www.sch.gr)), β) Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας (<https://www.greek-language.gr/digitalResources/index.html>), γ) Φωτόδενδρο – Εθνικός Συσσωρευτής Εκπαιδευτικού Περιεχομένου ([ΦΩΤΟΔΕΝΤΡΟ | ΕΘΝΙΚΟΣ ΣΥΣΣΩΡΕΥΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ \(photodentro.edu.gr\)](http://www.photodentro.edu.gr)), δ) ο Ανοικτή Βιβλιοθήκη (<https://www.openbook.gr/>)

Το κείμενο δομείται σε τέσσερα μέρη. Αρχικά γίνεται μια ιστορική αναδρομή σχετικά με τις φιλοσοφικές αντιλήψεις για τη σχέση ανθρώπων και ζώων από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

Ακολουθούν τρία διακριτά μέρη της νεότερης ελληνικής ιστορίας, ο 19^{ος}, 20^{ος} και 21^{ος} αιώνας. Σε κάθε μέρος γίνεται μια σύντομη αναφορά στα κοινωνικά, οικονομικά δεδομένα της εποχής, μια πλήρης ανάλυση στο θεσμικό πλαίσιο και μια επιλεκτική προσέγγιση στα πιο χαρακτηριστικά κείμενα της καταγεγραμμένης λογοτεχνικής παραγωγής κυρίως πεζού λόγου (διηγήματα, μυθιστορήματα), με σχετικό σχολιασμό.

Ακολουθούν οι διαπιστώσεις και τα σχετικά συμπεράσματα.

---

¹² Βασίλειος Πανταζής, *Μέσα Συλλογής Δεδομένων και Μέθοδοι Έρευνας*, στο Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας, σημειώσεις μαθήματος ΕΚΠΑ / Τμήμα Φιλοσοφίας / Διιδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΔΠΜΣ) Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία, 2021.

Κεφάλαιο 1.

Νομοθεσία και λογοτεχνία 19^{ος} αιώνας

Μετά την απελευθέρωση από το 1821 και μέχρι το 1917, η ελληνική κοινωνία ήταν κυρίως αγροτική¹³. Ο αγρότης, μικρο-ιδιοκτήτης (σε αντίθεση από κάποιους μεγαλοτσιφλικάδες στη Θεσσαλία) προσπαθεί να επιβιώσει κάτω από δύσκολες συνθήκες με μόνο περιουσιακό του στοιχείο ένα μικρό κομμάτι γης ή και χωρίς αυτό, καθώς υπάρχει μεγάλο ποσοστό ακτημόνων και την εκτροφή κάποιων ζώων. Η «αυτοπαραγωγή» και η «αυτοκατανάλωση» ήταν τα βασικά χαρακτηριστικά στοιχεία του ελληνικού αγροτικού νοικοκυριού. Δηλ. το νοικοκυριό παρήγαγε και κατανάλωνε το ίδιο ένα μέρος από τα προϊόντα του. Τα ζώα αποτελούν τη μόνη σίγουρη βοήθεια στον αγώνα του αγρότη για επιβίωση, με την παροχή των αναγκαίων προϊόντων. Είναι λοιπόν ευνόητο ότι τα ζώα αποτελούσαν περιουσιακό στοιχείο αναγκαίο για το βιοπορισμό του αγρότη.

Παράλληλα, η τουρκική κατοχή, η καταπίεση και η αγριότητα της ζωής στην ύπαιθρο, έχει σφυρηλατήσει τα χαρακτηριστικά των ανθρώπων της υπαίθρου, μετατρέποντάς τους σε άγριους, άξεστους και απολίτιστους, συμπεριφορά που συχνότατα αντανακλάται και στη συμπεριφορά προς τα ζώα τους, αλλά και τη συμπεριφορά των ίδιων των ζώων. Το ζώο ζούσε σε αντίξοες συνθήκες.

Γενικά, η σχέση και η συμπεριφορά του ανθρώπου προς τα ζώα είναι συμφεροντολογική, εφόσον τα ζώα αποτελούν ένα πόρο για εκμετάλλευση¹⁴ π.χ. εργασία, κρέας, γάλα, αυγά, δέρμα, κ.λπ. Οι άνθρωποι, αγράμματοι και άξεστοι, εργαλειοποιούσαν τα ζώα, και τα αντιμετώπιζαν ως μέσο επίτευξης του βιοπορισμού τους, αγνοώντας την «ηθική» πλευρά της μεταχείρισής τους.

Επίσης συχνά, τα ζώα χρησιμοποιούνται και εκτίθενται και ως θέαμα (αρκούδα, πίθηκος, κ.λπ.), αποφέροντας έσοδα στον ιδιοκτήτη και λειτουργώντας για την διασκέδαση και αναψυχή άλλων ανθρώπων όπως σε διάφορων τύπων θηριομαχίες (κοκορομαχίες, κυνομαχίες, κ.λπ.), ιπποδρομίες, ταυρομαχίες, την έκθεσή τους σε ζωολογικούς κήπους¹⁵, τη συμμετοχή τους σε παραστάσεις στο δρόμο, σε τσίρκο (λιοντάρια, τίγρεις, ελέφαντες κ.ά.) κ.λπ.. Για την εξημέρωση, την προσαρμογή και την υπακοή τους εφαρμόζεται η γνωστή μέθοδος της αμοιβής και της ποινής¹⁶, όπως τα κτυπήματα (π.χ. ράβδος, μαστίγιο, κ.λπ.) η στέρηση τροφής, το τρύπημα με βελόνες ή σίδερα, το δέσιμο με αλυσίδες, η απομόνωση, κ.λπ. αποτρόπαιες μέθοδοι.

Φυσικά οι πρώτοι νόμοι που εκδόθηκαν από την ελληνική κυβέρνηση ήταν νόμοι που αφορούσαν στην προστασία των ζώων από τη ζωοκλοπή, που ήταν εξαιρετικά

¹³ Γεώργιος Δαουτόπουλος, Λεωνίδας Καζακόπουλος και Μαρία Κούζη. *Αγροτική Κοινωνιολογία*, Β' έκδοση, (Αθήνα: Ζυγός, 2002), 42.

¹⁴ Χρήστος Τσέκος, *Για την Ηθική Μεταχείριση και τα Δικαιώματα των Ζώων* (Αθήνα: εκδ. Χρ. Τσέκος, 2021), 29.

¹⁵ Σύμφωνα με τα υπάρχοντα στοιχεία, υπάρχουν σε όλο τον κόσμο, περισσότεροι από 2.000 ζωολογικοί κήποι. Ασφαλώς οι συνθήκες διαβίωσης των ζώων διαφοροποιούνται σημαντικά από κήπο σε κήπο και από χώρα σε χώρα και έχουν άμεση συνάρτηση με τη σχέση και την αντιμετώπιση των ζώων από την κάθε κοινωνία. Έλλη Βιντιάδη, *Τα ζώα και Εμείς* (Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2020), 74-5.

¹⁶ Χρήστος Τσέκος, *Για την Ηθική Μεταχείριση και τα Δικαιώματα των Ζώων* (Αθήνα: εκδ. Χρ. Τσέκος, 2021), 34.

διαδεδομένη εκείνη την εποχή, και την ζωοκτονία, δηλαδή για την προστασία των ζώων ως περιουσία των ανθρώπων και όχι για την ευζωία τους.

Όλα τα παραπάνω αντανακλώνται με ακρίβεια στην πληθώρα των λογοτεχνικών κειμένων της εποχής. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα λεγόμενα ηθογραφικά διηγήματα. Με τον όρο «ηθογραφία» εννοείται η αναπαράσταση, η περιγραφή και η απεικόνιση των ηθών, εθίμων, δοξασιών, ιδεολογίας και γενικά της ψυχοσύνθεσης ενός λαού, όπως αυτά έχουν διαμορφωθεί από την επίδραση των κοινωνικών συνθηκών, των ιστορικών και των περιβαλλοντικών δεδομένων σε ορισμένο τόπο και χρόνο¹⁷. Ασφαλώς αυτή η αναπαράσταση επιχειρείται τόσο με τη λογοτεχνία, όσο και με άλλες μορφές τέχνης, όπως η ζωγραφική, ή η γλυπτική. Ο όρος ηθογραφία και ηθογραφικό διήγημα αναφέρεται στην τάση της πεζογραφίας να αντλεί θέματα από το μικρόκοσμο της υπαίθρου (χωριό, κωμόπολη) και από την μικρο-κοινωνία της γειτονιάς. Στην Ελλάδα το ηθογραφικό διήγημα εμφανίζεται γύρω στο 1880. Ως πρωτεργάτης θεωρείται ο Δημήτριος Βικέλας (1835-1908) με το διήγημα «Λουκής Λάρας», ακολουθεί ο Παύλος Καλλιγάς (1814-1896) με το μυθιστόρημα «Θάνος Βλέκας» (1844) και στο αγνώστου συγγραφέα διήγημα «Η στρατιωτική ζωή εν Ελλάδι» (1870). Σημαντική καμπή στην καταγραφή της ελληνικής κοινωνίας της εποχής αυτής υπήρξε η έκκληση του Νικολάου Πολίτη (1852-1921)¹⁸ προς τους λογοτέχνες να μελετήσουν και να καταγράψουν, μέσα από τα έργα τους, τα ήθη, τα έθιμα και τις δοξασίες του ελληνικού λαού και της ελληνικής υπαίθρου. Στόχος του Ν. Πολίτη ήταν να καταγραφούν και να διασωθούν ήθη, έθιμα, παραδόσεις, και γενικότερα ο λαϊκός πολιτισμός και να αναδειχθεί η ελληνική εθνική ταυτότητα. Στο κάλεσμα ανταποκρίθηκαν οι λογοτέχνες της γενιάς του 1890 όπως ο Παπαδιαμάντης, ο Καρκαβίτσας, ο Παλαμάς, ο Ξενόπουλος, ο Νιρβάνας, ο Μητσάκης, ο Ροΐδης κ.ά.¹⁹ οι οποίοι ενέταξαν στα έργα τους πλούσιο λαογραφικό υλικό από την ζωή στην ύπαιθρο αλλά και στις πόλεις. Στα κείμενα αυτά είναι, όπως είναι φυσικό, είναι έντονη η παρουσία των ζώων. Έτσι, καταγράφονται αναφορές σε κείμενα πολλών και σημαντικών εκπροσώπων της νεοελληνικής λογοτεχνίας, όπως ο Εμμανουήλ Ροΐδης (1836-1904), ο Αργύρης Εφταλιώτης (1849-1923), ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης (1851-1911), ο Ανδρέας Καρκαβίτσας (1865-1922), ο Μιχαήλ Μητσάκης (1868-1916) κ.λπ..

Η ελληνική πεζογραφία, απεικονίζει τους πολλαπλούς ρόλους του ζώου ως συντρόφου του ανθρώπου όταν συμβιώνει με τον άνθρωπο, ως συνοδοιπόρου, ως βοηθού, ως εργάτη, ως αντίπαλου, ως εχθρού, ως θέαμα κ.λπ.. Σύμφωνα με τον Δ. Παπακώστα, στην ελληνική λογοτεχνία βρίσκουμε ζώα που συμβιώνουν μονιασμένα και αγαπημένα με τον άνθρωπο, ζώα που βιώνουν ακραίες καταστάσεις και συμπεριφορές απεριγράπτης σκληρότητας από τον άνθρωπο, ενήλικοι και παιδιά, ζώα εξόριστα από το φυσικό τους χώρο ή περιορισμένα σε ζωολογικούς κήπους, ζώα αχώριστους συντρόφους των παιδιών, ζώα που κληρονομούν περιουσίες από τους

¹⁷ Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού, *Ηθογραφία*, Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Larousse-Britannica, τ. 26, (Αθήνα: εκδ. Πάπυρος, 1987), 219.

¹⁸ Ο Νικόλαος Πολίτης (1852-1921) ήταν Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών και λαογράφος. Θεωρείται ως ο θεμελιωτής της επιστήμης της λαογραφίας στη χώρα μας. Το 1908 ίδρυσε την ελληνική λαογραφική εταιρεία (Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία, στο <https://www.laographiki.gr/>) και το 1918 το Ελληνικό Λαογραφικό Αρχείο.

¹⁹ Γ. Βαλέτας (1966). *Επίτομη Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* (Αθήνα: εκδ. Π. Κ. Ράνος, 1966), 9.

εκκεντρικούς ιδιοκτήτες τους, ζώα στο στρατό ή στον πόλεμο, ζώα που χρησιμοποιούνται ως πειραματόζωα, αλλά και ζώα «συγγραφείς», και φυσικά και ανθρώπινα-ζώα / ανθρώπινα κτήνη²⁰.

1.1. Θεσμικό πλαίσιο

Ο πρώτος νόμος που εκδόθηκε ήταν ο **N. 4 της 9/6/1848 (ΦΕΚ Α'16) «Νόμος κατά ζωκλοπίας και ζωκτονίας»**. Ο νόμος εκδόθηκε επί βασιλείας του Όθωνα, το 1848 και είναι και ο πρώτος νόμος του νεοελληνικού κράτους που αναφέρεται στα ζώα. Όμως δεν αναφέρεται σε θέματα που αφορούν την ευζωία των ζώων, αλλά στην τιμωρία των ζωκλόπων ή ζωκτόνων δηλαδή αυτών που έκλεβαν ή σκότωναν ζώα και μάλιστα ζώα παραγωγικά.

Την εποχή εκείνη η ζωκλοπή αποτελούσε κίνδυνο για την αγροτική κοινωνία, την κτηνοτροφία και τη δημόσια τάξη. Επομένως η πολιτεία όφειλε να καταστείλει τη ζωκλοπή και να τιμωρεί τους ζωκλόπους. Σύμφωνα με το άρθρο 1 του νόμου επιβαλλόταν στον ζωκλόπο ή στο ζωκτόνο και τον πιθανό συνεργό τους πρόστιμο ή χρηματική ποινή, διπλάσια της τιμής του κλαπέντος ή του θανατωθέντος ζώου. Η τιμή προσδιοριζόταν από το δικαστήριο που επέβαλε και τη σχετική ποινή. Επίσης, για την πάταξη της ζωκλοπής ή της ζωκτονίας, ο μάρτυρας λάμβανε επίσης ως αμοιβή ολόκληρο το πρόστιμο ή τη χρηματική ποινή στην οποία καταδικάσθηκε ο δράστης. Το αδίκημα θεωρείτο πλημμέλημα. Επίσης, με την τελεσιδικία της δικαστικής απόφασης, ο δράστης και ο συνεργός στερούντο τη δημόσια, εκκλησιαστική ή δημοτική θέση που κατείχαν, στερούντο του δικαιώματος να είναι μέλη νομαρχιακού ή δημοτικού συμβουλίου και γενικά όλων δικαιωμάτων συνδέονταν με δημόσιες θέσεις.

Στη συνέχεια, με σκοπό την προστασία της ιδιοκτησίας από τις καταστροφές που προξενούσαν περιπλανώμενα ζώα, εκδόθηκε ο **Νόμος ΟΤ' της 20/2/1848 (ΦΕΚ Α'5) «Περί θανατώσεως των περιπλανωμένων ζώων, χοίρων και αιγών εντός αλλοτρίας ιδιοκτησίας»**. Σύμφωνα με αυτόν οι αγροφύλακες επιτρεπόταν να θανατώνουν χοίρους και κασίκες που περιπλανιόνταν χωρίς επιτήρηση σε ξένες ιδιοκτησίες. Το ίδιο δικαίωμα είχαν και οι ιδιοκτήτες οι οποίοι ανακάλυπταν τα ζώα αυτά να περιπλανώνται ελεύθερα στην ιδιοκτησία τους. Η αναφορά ειδικά στα συγκεκριμένα ζώα προφανώς έγινε λόγω της καταστροφής που μπορεί να επιφέρουν αυτά στις ιδιοκτησίες. Επίσης, ο νόμος έδινε το δικαίωμα στους αστυνομικούς, στους χωροφύλακες και στους δημοτικούς κλητήρες να θανατώνουν χοίρους που περιπλανώνται χωρίς επιτήρηση μέσα στις πόλεις (άρθρο 1).

Δεν μπορεί με κανένα τρόπο να υποστηριχθεί ότι οι νόμοι αυτοί προέβλεπαν δικαιώματα στα ζώα. Αντιθέτως, αποσκοπούσαν κατά κύριο λόγο στην προστασία των ιδιοκτητών και της περιουσίας τους.

Το 1867 δημοσιεύτηκε ο Νόμος ΣΛ' της 27/4/1867 (ΦΕΚ Α'34) «Περί ζωκλοπής και ζωκτονίας»²¹. Σύμφωνα με το άρθρο 1 του νόμου, έγινε προσπάθεια καταγραφής των μεγάλων ζώων που είχαν στην ιδιοκτησία τους οι αγρότες δηλαδή αλόγων, γαϊδουριών, βοδιών, βουβαλιών και καμήλων. Έτσι, υποχρεούντο να σφραγίζουν τα ζώα με «πυρακτωμένη σφραγίδα» στο γλουτό και να τα εγγράψουν σε κατάλογο που

²⁰ Δημήτρης Παπακώστας, (επιμ.) *Άνθρωποι και Ζώα στη νεοελληνική πεζογραφία* (Αθήνα: εκδ. Ωκεανίδα, 1994), 19-20.

²¹ Ο νόμος τροποποιήθηκε με το Νόμο ΒΥΣΤ' της 09/4/1896 (ΦΕΚ Α'48).

τηρούσε η αρμόδια δημοτική αρχή, με στοιχεία που αποδείκνυαν την νόμιμη ιδιοκτησία, και τα γενικά χαρακτηριστικά τους.

Σύμφωνα με το άρθρο 6, ο ζωοκλόπος και ο ζωοκτόνος δικαζόταν για πλημμέλημα. Επίσης, προβλεπόταν και πάλι αποζημίωση του ιδιοκτήτη για το κλεμμένο ή φονευμένο ζώο και αμοιβή για όποιον αποκάλυπτε το δράστη. Η καινοτομία του νόμου ήταν η καθιέρωση υποχρέωσης των Δήμων να καταβάλλουν αποζημίωση για όποια ζωοκτονία λάμβανε χώρα στην περιφέρειά τους (άρθρο 5).

Το 1900 επί βασιλείας Γεωργίου Α', εκδόθηκε ο **Νόμος ΒΨΝΕ' της 8/4/1900 (ΦΕΚ Α'94) «Περί προσθήκης διατάξεων τινών εις τους νόμους περί ζωοκλοπίας και ζωοκτονίας»**. Ο νόμος αυτός ουσιαστικά συμπλήρωσε τους προγενέστερους καθώς επιτάχυνε τις διαδικασίες για την αποζημίωση των ιδιοκτητών. Επίσης, προέβλεψε την αστυνομική επιτήρηση των καθ' υποτροπή δραστών ζωοκλοπής ή ζωοκτονίας που κυμαίνεται από 3 μήνες έως 2 έτη. Οι ποινές αφορούσαν τα αδέσποτα, τα ζώα που βόσκουν αλλά και τα αυλιζόμενα (άρθρο 2).

1.2. Ζώα και λογοτεχνία

Οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της εποχής απεικονίζονται με ευκρίνεια στα διηγήματα της εποχής. Οι ιδιοκτήτες μεταχειρίζονται τα ζώα σκληρά και απάνθρωπα, και ασφαλώς δεν υπάρχει θεσμικό πλαίσιο για τη ρύθμιση της εν λόγω συμπεριφοράς. Φυσικά πάντοτε υπάρχουν και οι άνθρωποι που αγαπούν τα ζώα τους, τα θεωρούν συντρόφους και συμπεριφέρονται αναλόγως.

Από τα διηγήματα που ακολουθούν παρατηρούμε ότι οι ιδιοκτήτες αλλά και οι τρίτοι συχνότατα δεν έχουν κανένα απολύτως σεβασμό ή ευαισθησία απέναντι στα ζώα, στα οποία συμπεριφέρονται με βαρβαρότητα.

Στο διήγημα του **Ανδρέα Καρκαβίτσα «Εβυθός²²» (1885)**, περιγράφεται η ιστορία του παπα-Βασίλη, ενός σκληρού και άκαρδου ανθρώπου, πρώην λήσταρχου, ο οποίος δωροδότησε το Δεσπότη και διορίστηκε εφημέριος σε τέσσερα χωριά της Ηλείας. Ο παπάς καθώς είναι αποφασισμένος να αλωνίσει μια ζεστή μέρα του Ιουλίου, παίρνει μαζί του τα άλογα, αδιαφορώντας για την κόπωσή τους. Χρησιμοποιεί συνεχώς το μαστίγιο ενώ βλαστημά τόσο τα άλογα, όσο και τον ίδιο το Θεό. Η τιμωρία του έρχεται σύντομα καθώς πνίγεται από μια ξαφνική πλημμύρα, ενώ τα άλογα κατορθώνουν να σωθούν. Στο διήγημα αυτό είναι φανερή η βάνουση συμπεριφορά και η κακοποίηση των αλόγων από τον παπά αλλά και η τιμωρία του, όχι από το νόμο, αλλά από το Θεό, ενώ τα αθώα άλογα τελικά καλπάζουν μακριά και σώζονται.

Ανάλογη σκηνή παρουσιάζεται στο διήγημα **«Ο κερατζής²³» (1892) του Ανδρέα Καρκαβίτσα**. Το διήγημα περιγράφει την καταστροφή της σοδειάς του Θεσσαλικού κάμπου από τα ποντίκια, που είχε ως αποτέλεσμα πολλοί άνθρωποι να αδυνατούν να επιβιώσουν και να γίνουν επαίτες. Αναλογιζόμενος την καταστροφή που υπέστη από τα ποντίκια στη σοδιά του ο κερατζής (αγωγιάτης) ξεσπά το θυμό του στα άλογα του, τα οποία άρχισε στις άγριες καμτσικιές. Τα ζώα κατά το «..επήγαιναν καλά το δρόμο τους και δεν ήτο ανάγκη να τα δείρη ο χωριάτης φαίνεται όμως ότι η ερώτησής

²² Ανδρέας Καρκαβίτσας, "Ο Εβυθός," στο *Παλιές Αγάπες* (1885-1897) (Αθήνα: Τυπογραφείον Εστία, 1900), 12-9.

²³ πρόκειται για το διήγημα με τίτλο «Τα τυφλοπόντικα» που δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά τον Μάιο του 1892 στο περιοδικό «Εστία» ως ταξιδιωτική αφήγηση με τον τίτλο «Ο Κερατζής».

μου του έφερε πικρή ενθύμισι κ' επειδή δεν είχε που να ξεσπάση τον θυμόν του, τον έρριξεν εις τ' άμοιρα τα ζώα²⁴».

Η σκληρή και απάνθρωπη συμπεριφορά προς τα ζώα περιγράφεται με γλαφυρότητα και στο διήγημα του **Μ. Μητσάκη «Το κάρρον²⁵» (1892)**. Περιγράφεται αρχικά ο αγώνας ενός κάτισχνου αλόγου να σύρει ένα φορτωμένο κάρο. Το ζώο είναι προφανώς ταλαιπωρημένο, υποσιτισμένο και δυσκολεύεται να τραβήξει το βαρύ φορτίο του. Όπως χαρακτηριστικά περιγράφει ο Μητσάκης:

«Αναίσθητον προς του μεσημβρινού ηλίου τας ακτίνας, αφρόντιστον προς της ιδίας του ισχύος την προφανή έλλειψιν, αδιάφορον προς του φορτίου το υπέρογκον, εναλλάσσει επαλλήλους τους ασθενείς πόδας του, διαμείβει τας ισχνάς του κνήμας, μηκύνει τους μηρούς, κάμπτει τα γόνατα. Απλώνεται το αργασμένον του τομάρι υπό την προσπάθειαν, συστέλλεται ή εκτυλίσσεται, ρικνούται ή τεζάρεται, να ευκολύνη των ιστών το παίξιμον».

Στην συνέχεια περιγράφεται πως το άλογο πέφτει σε ένα λάκκο, που είναι αόρατος, λόγω του ότι είναι γεμάτος νερό, και η χωρίς αποτέλεσμα προσπάθειά του ζώου να βγει από αυτόν, πράγμα σχεδόν αδύνατον, λόγω του υπερβολικού φορτίου. Ο караγωγέας, μόλις αντιλαμβάνεται το συμβάν, καταλαμβάνεται από έντονο θυμό, που τον εκδηλώνει με το καμτσίκι, το οποίο χτυπά στη ράχη του αλόγου και μη μένοντας ικανοποιημένος από αυτό, συνεχίζει χτυπώντας το με τις γροθιές του και κλωτσώντας το. Σύντομα γύρω από το κάρο συγκεντρώνονται «οι περίεργοι των δρόμων» καθώς και ο μικρός για τα θελήματα από το γειτονικό μπακάλικο, στον οποίο ο караγωγέας δίνει το μαστίγιο με την οδηγία «Τράβα του μωρέ στα παιδιά, άλλαχτου το Χριστό, να πάρη ο διάολος το γονιό του, του κερατά!». Και φυσικά ο μικρός, χωρίς δισταγμό, χτυπάει αλύπητα το ζώο στα πλευρά.

Και όταν τελικά το ζώο και το κάρο ελευθερώνονται, αυτό δεν αρκεί για να ηρεμήσει τον караγωγέα ο οποίος «Κρατών δ' αυτόν (ενν. το άλογο) από του χαλινού, παραπλεύρως νυν, τρέχων τώρα και αυτός, θυμώδης, τον απάγει ο караγωγέας, τον μαστιγώνει αδιακόπως, του κατεβάζει το καμτσίκι στα πλευρά, στα λαγαρά, εις τα καπούλια, στα σφυρά, βρυχώμενος: "την Παναγία σου! Το Χριστό σου", αδιαλείπτως και σκληρώς».

Στην σκηνή εμφανίζεται τελικά μια νοικοκυρά, που είναι η μόνη που δυσανασχετεί με το απάνθρωπο θέαμα και φωνάζει έντονα στον караγωγέα « -Βρε, βρε, βρε, τι το χτυπάς έτσι, μην το χτυπάς, βρε! Ω, το καϋμένο, τι βάρβαροι άνθρωποι, τι βάρβαροι!... Βρε, βρε, μην το χτυπάς έτσι...», για να εισπράξει ύβρεις από την πλευρά του, καθώς εξαφανίζεται σε ένα σύννεφο σκόνης.

Σε άλλο διήγημα του **Μ. Μητσάκη** με τίτλο «**Άνθρωποι και κτήνη**» (1891) ένας σκληρός και άπονος αμαξάς, μεταφέρει ένα επιβάτη στην Αθήνα. Τα δύο ταλαιπωρημένα άλογα, κάποια στιγμή εξαντλημένα αρνούνται ή μάλλον αδυνατούν να ανέβουν ένα ανηφορικό δρόμο. Ο αμαξάς αρχικά τα κτυπά με το μαστίγιο, αλλά στη συνέχεια τραβά το σίδερο (κλειδί) με το οποίο βιδώνει την άμαξα και κτυπάει βάνουσα με αυτό τα ζώα:

²⁴ Ανδρέας Καρκαβίτσας, "Ο Κερατζής," στο *Θεσσαλικαί εικόνες*, τ. 19, έτος ΙΖΙ, 299. Ψηφιακή συλλογή Πλειάς Πανεπιστήμιο Πατρών, <http://pleias.library.upatras.gr/index.php/estia/issue/view/7868>

²⁵ Μιχαήλ Μητσάκης, "Το Κάρρον", *Πεζογραφήματα* (Αθήνα: εκδ. Νεφέλη 1988).

«Διαμιάς, έτεινε την χείρα, ετράβηξεν αστραπηδόν το υποκάτω του εδράνου του κιβώτιον, εν ω εγκλείεται το βαρύ σίδηρον, δι ου βιδώνεται και ξεβιδώνεται η άμαξα, όπερ οι αμαξάδες ονομάζουσι κλειδί, το έβγαλε, το ήγειρε, και το κατέφερεν επάνω στα πλευρά του ενός ζώου, ισχυρώς. Εκλάγγασ' εξαγόμενον το σίδηρον, απήστραψ' εις το σκότος, κατέπεσεν επί της μαλακής σαρκός του ίππου μεθ' ορμής. Το άλογον, συγκλονισθέν καθ' όλον τον κορμόν του, ανεπήδησεν, έβαλε χρεμέτισμα οδυνηρόν, ως παραπόνου, ανετρίχιασεν, αλλ' εναπέμεινεν ακίνητον. Αλλά και δεύτερον τινάσσει το βαρύ του σίδηρον επί του σώματος του ζώου ο κρατών, ως ελαυνόμενος εκ πάθους εκδικήσεως, και τρίτον, εις την αυτήν θέσιν, εκχύνων επί του αθώου κτήνους θηρίου λύσσαν και οργήν²⁶».

Και στο διήγημα αυτό δεν παρεμβαίνουν οι διαβάτες, αλλά ο επιβάτης, πιθανόν Γερμανός αρχαιολόγος, ή Αμερικανός περιηγητής (επομένως πολιτισμένος) ο οποίος φωνάζει :

« — Διατί κτυπάτε ζών;... Διατί κτυπάτε;... Εγώ δεν πληρώνει υμάς, αν κτυπάτε ζών!...».

Για να απαντήσει με προφανή απορία, αλλά και με έκφραση οίκτου και περιφρόνησης ο αμαξάς:

« - Βρε κερατά, λέγει, βρε κερατά, αν δεν το χτυπήσω πώς θα σε πάω να κάνεις την δουλειά σου;!...».

Το 1893 δημοσιεύονται δύο διηγήματα του **Εμμανουήλ Ροΐδη με τίτλο «Η ιστορία μιας γάτας»** και **«Η ιστορία ενός σκύλου»**. Τα διηγήματα του Ροΐδη βασίζονται συνήθως σε προσωπικά βιώματα και ασκούν κριτική στην κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα. Πολλοί ήρωές του είναι ζώα, και μάλιστα συχνά γίνεται σύγκριση της συμπεριφοράς και των αισθημάτων τους σε σχέση με αυτά του ανθρώπου. Και συνήθως η συμπεριφορά του ζώου εμφανίζει ανωτερότητα σε σχέση με αυτή του ανθρώπου.

Στην **«Ιστορία μιας γάτας»** ο αφηγητής, που είναι μαθητής σε Λύκειο στη Σύρο, διηγείται την ιστορία μιας γάτας με το όνομα Σεμίρα, η οποία συνήθιζε να κοιμάται στο κρεβάτι της γεροντοκόρης οικονόμου του Λυκείου, την οποία κοροϊδευτικά οι μαθητές ονόμαζαν «Λάμια». Η οικονόμος συχνά παραμόνευε με το σκουπόξυλο προκειμένου να συλλάβει τη Σεμίρα να κοιμάται στο κρεβάτι της, αλλά η γάτα την αντιλαμβανόταν εγκαίρως και το έσκαγε. Ο αφηγητής περιγράφει τα ρούχα (φόρεμα, πελερίνα, παπούτσια και καπέλο) που αγοράζει η Λάμια, προκειμένου να ακολουθήσει την ευρωπαϊκή μόδα, τα οποία τοποθετεί με μεγάλη προσοχή επάνω στο κρεβάτι. Οι μαθητές, που δεν την συμπαθούν, τοποθετούν το καπέλο κάτω από τα σκεπάσματα, με τέτοιο τρόπο ώστε η Λάμια να νομίσει ότι εκεί βρίσκεται ξαπλωμένη η Σεμίρα. Βλέποντας το εξόγκωμα στο κρεβάτι το οποίο θεωρεί ότι είναι η Σεμίρα, αρχίζει να την ξυλοκοπεί αλύπητα με το σκουπόξυλο, καταστρέφοντας φυσικά παντελώς το νέο της καπέλο. Φυσικά σύντομα ανακαλύπτει την καταστροφή, όταν διαπιστώνει ότι η γάτα βρίσκεται επάνω σε ένα ράφι ζωντανή και χωρίς αμυχή. Το διήγημα ολοκληρώνεται με την ανάσυρση της Σεμίρας νεκρής από φρεάτιο τρεις ημέρες μετά το περιγραφόμενο γεγονός. Ο αφηγητής αφήνει να εννοηθεί ότι το αθώο

²⁶ Μιχαήλ Μητσάκης, *Άνθρωποι και κτήνη*, 7/4/1891.

http://www.sarantakos.com/kibwtos/mazi/mhtsakhs_kthnh.html

ζώο υπήρξε το εξιλαστήριο θύμα της ταπείνωσης και του θυμού που ένοιωσε η Λάμια.

Ανάλογη κριτική διάθεση έχει και το διήγημα «**Η ιστορία ενός σκύλου**». Στο αφήγημα περιγράφεται η ζωή του Ιταλού σαλτιμπάγκου και θαυματοποιού Γιαμβατίστα, του δωδεκάχρονου γιού του Κάρλο και του σκύλου Πλούτωνα. Ο Γιαμβατίστας εκτελεί ακροβατικά και ταχυδακτυλουργικά κόλπα με τον γιό του απέναντι από το Λύκειο Ευαγγελίδη στη Σύρο. Ο σκύλος συμμετέχει στην παράσταση, αλλά και μαζεύει χρήματα από τους θεατές με τη λήξη της, κρατώντας στο στόμα του ένα δίσκο και στηριζόμενος στα δύο του πόδια. Ο Ροΐδης περιγράφει με γλαφυρό τρόπο:

«...Αλλά προ πάντων αλησμόνητος ήτο όταν, βαδίζων επί των οπισθίων ποδών και κρατών μεταξύ των οδόντων μικρόν δίσκον, περιέρχεται μετά το τέλος της παραστάσεως τας τάξεις των θεατών ταπεινώς υποκλινόμενος προ εκάστου προσηλώνων επ' αυτού ανεκφράστου γλυκύτητος επαιτικός βλέμμα.²⁷»

Μετά από ένα αποτυχημένο εγχείρημα ισορροπίας, ο Γιαμβατίστας τραυματίζεται και οδηγείται στο νοσοκομείο της Σύρου συνοδευόμενος από τον γιό του και τον Πλούτωνα. Καθώς το πολλαπλό κάταγμα της κνήμης του Γιαμβατίστα είναι σοβαρό και απαιτείται ακρωτηριασμός, ο οποίος εκείνη την εποχή γινόταν χωρίς αναισθησία, ο Πλούτωνα που νομίζει ότι βασανίζουν το αφεντικό του ορμά και δαγκώνει τον χειρουργό. Η συμπεριφορά του χειρουργού προς το σκύλο είναι επιεικής, αναγνωρίζοντας το ζήλο του σκύλου να υπερασπισθεί το αφεντικό του, σε αντίθεση με τους νοσοκόμους που τον κακοποιούν. Στη συνέχεια ο Πλούτωνα απάγεται από άλλο Ιταλό πλανόδιο αγύρτη, ο οποίος σκοπεύει να επωφεληθεί από τις ικανότητες του σκύλου. Όταν μετά από οκτώ ημέρες ο σκύλος κατορθώνει να δραπετεύσει και να μεταβεί στο νοσοκομείο, ο Γιαμβατίστας είναι νεκρός και έχει μεταφερθεί στο νεκροταφείο. Στο νοσοκομείο τον εντοπίζει τελειόφοιτος της ιατρικής ο οποίος κάνει πειράματα ζωοτομίας (δηλ. πειράματα ανατομής ζωντανού σώματος) και αφού τον δένει σε ανατομικό τραπέζι αρχίζει να τον κατακρεουργεί. Ο σκύλος, ακόμα και σε αυτή την κατάσταση κατορθώνει να ξεφύγει από τα χέρια του όταν αντιλαμβάνεται τον Κάρλο που έχει έρθει για να παραλάβει το νεκρό πατέρα του. Η αγωνία και οι ταλαιπωρίες του σκύλου δεν τελειώνουν ακόμα και όταν ο χειρουργός περιποιείται τις πληγές του. Όταν, μετά τις πρώτες βοήθειες, φεύγει από το νοσοκομείο και κατευθύνεται προς το κοιμητήριο δέχεται τους λιθοβολισμούς των μαθητών του Λυκείου, οι οποίου γελούν με το θέαμα. Ο δυστυχής Πλούτων «... του οποίου εξήντησαν τας τελευταίας δυνάμεις η ορμή του δρόμου, ο τρόμος και οι λιθοβολισμοί, κατέπεσε πλησίον της πύλης του νεκροταφείου, μόλις προφθάσας να γλύψη τας χείρας του παιδίου πριν ή εκπνεύσει προ των γονάτων του»²⁸.

Στο διήγημα θίγονται τα θέματα της αναίτιας σκληρότητας του ανθρώπου προς τα ανυπεράσπιστα ζώα, το μείζον ζήτημα των παράνομων πειραμάτων σε ζωντανά ζώα, θέμα που ρυθμίσθηκε νομοθετικά πολύ αργότερα με το **N. 2017/1992 (ΦΕΚ Α'31)**

²⁷ Εμμανουήλ Ροΐδης. *Ιστορία ενός σκύλου και μιας γάτας*, Γιάννης Φαρσάρης (επιμ.) (Αθήνα: Ανοικτή Βιβλιοθήκη, 2019), 11-2. <https://www.openbook.gr/istoria-enos-skylou-kai-mias-gatas/>

²⁸ Εμμανουήλ Ροΐδης (2019). *Ιστορία ενός σκύλου και μιας γάτας*, Γιάννης Φαρσάρης (επιμ.) (Αθήνα: Ανοικτή Βιβλιοθήκη, 2019), 18. <https://www.openbook.gr/istoria-enos-skylou-kai-mias-gatas/>

που κύρωσε την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία των ζώων συντροφιάς, το ζήτημα της έκθεσης ζώου σε πανηγύρεις κ.λπ..

Ένα άλλο ζήτημα που θίγεται από τα λογοτεχνικά κείμενα της εποχής είναι αυτό της θανάτωσης ασθενούντων ζώων. Τέτοια περιστατικά ήταν συνήθη στο παρελθόν, όταν δεν υπήρχε καμία απολύτως πρόνοια για την περίθαλψή τους, είτε ήταν ζώα συντροφιάς είτε παραγωγικά.

Το ζήτημα της θανάτωσης ασθενούς ζώου θίγεται, έστω και έμμεσα, στο σύντομο διήγημα με τίτλο **«Ιστορία ενός σκύλου. Ο Μουσταφάς» (1876) του Adolphe Destroyes** το οποίο αναφέρεται εδώ, καθώς είχε δημοσιευτεί στην ελληνική γλώσσα. Περιγράφεται η ιστορία ενός μικρού, χλωλού και άχαρου σκύλου, τυφλού από το ένα μάτι, που περιμαζεύει ένας μεθυσμένος νέος και τον περιθάλλει. Την επομένη ξεμέθυστος πιά θέλει να τον διώξει, αλλά η θλίψη στο βλέμμα του σκύλου τον κάνει να τον κρατήσει. Δεν φαίνεται όμως να υπάρχει αγάπη από την πλευρά του για το ζώο. Έτσι, μετά από δύο χρόνια, όταν ο σκύλος ασθενεί σοβαρά, ο νέος, αντί να το πάει στον κτηνίατρο, αποφασίζει να τον πνίξει. Έτσι, του δένει μια πέτρα στο λαιμό και τον ρίπτει στη θάλασσα²⁹.

Ο **Μιχαήλ Μητσάκης** (1868-1916) στα διηγήματά του παρουσιάζει εικόνες και στιγμιότυπα της αθηναϊκής ζωής και κοινωνίας. Στη συλλογή διηγημάτων με τίτλο «Αθηναϊκάί σελίδες³⁰» περιγράφει ως περιηγητής-αφηγητής διάφορες σκηνές, διαλόγους και χαρακτήρες³¹. Στα διηγήματά του περιγράφει τους κατοίκους της πρωτεύουσας να διψούν για θεάματα ακόμα και αν αυτά αφορούν μια περιφερόμενη κακοποιημένη αρκούδα, είτε μια γάτα, είτε ένα κακοποιημένο υποζύγιο. Τα ζώα εξάλλου αποτελούν σημαντικό τμήμα των διηγημάτων του.

Ένα από τα γνωστότερα διηγήματά του στο οποίο περιγράφει με μοναδικό τρόπο την κακοποίηση που υφίσταντο τα ζώα είναι **«Η αρκούδα»** που γράφτηκε το **1893**. Σε αυτό περιγράφεται ένα βάρβαρο και απάνθρωπο «επάγγελμα» αυτό του «αρκουδιάρη». Με την ονομασία αρκουδιάρης ή αρκουδόγυφτος, αναφερόταν συνήθως ο αθίγγανος που περιφερόταν σε πανηγύρια, αλλά και στους δρόμους της πόλης έχοντας μαζί του μια αρκούδα, συνήθως αλυσοδεμένη, την οποία επεδείκνυε στο κοινό και την ανάγκαζε να προβαίνει σε παρουσιάσεις - επιδείξεις. Με αυτό τον τρόπο συγκέντρωνε χρήματα και κάλυπτε τις βιοποριστικές του ανάγκες.

Στο διήγημα περιγράφεται μια τέτοια αρκούδα, ταλαιπωρημένη, ψωριασμένη, και πειθήνια καθώς φοβάται τα κτυπήματα από το ρόπαλο του αρκουδιάρη, η οποία αναγκάζεται να μιμείται διάφορους χαρακτήρες ώστε να προκαλεί το γέλιο των θεατών.

Χαρακτηριστικά στο διήγημα αναφέρεται:

«.. Και η αρκούδα, κατάμαυρη αρκούδα, νέα ακόμη, λίγο μεγαλύτερ' από μανδρόσκυλον, αλλά **κακουχημένη, ρυπαρά, ως κουρασμένη από αθλίαν**

²⁹ Adolphe Destroyes, "Ιστορία ενός σκύλου. Ο Μουσταφάς," εφημερίδα «Εστία» 8 Φεβρουαρίου 1876, τόμος πρώτος, 90, Ψηφιακή συλλογή Πλειάς, Πανεπιστήμιο Πατρών, <http://pleias.lis.upatras.gr/index.php/estia/issue/view/7247>

³⁰ Μιχαήλ Μητσάκης Αθηναϊκάί σελίδες, Θεάματα του Ψυρρή, σειρά *Νεοελληνική Γραμματεία*, (Αθήνα: εκδ. Πελεκάνος, 2011).

³¹ Γεωργία Γκότση, "Μιχαήλ Μητσάκης" (παρουσίαση - ανθολόγηση). *Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*, Ανθολογία. (Αθήνα: εκδ. Σοκόλης, 2004), 264-321.

ζώην, με μαδημένον εις πολλά μέρη το δέρμα της, με τσιμπλιασμένους οφθαλμούς, και ψωριασμένη, ορθία επί των πρισινών ποδών της, παίρνει πειθήνιος το ξύλον από των χειρών του βλάχου, το περνά, μακρόν, φθάνον ως κάτω, εις την γην, αναμέσον εις τους δύο της ώμους, το κρατεί κατά τον τρόπον τούτον, και στηρίζετ' επ' αυτού, ανακλίνουσα και κάπως πλαγιάζουσα το σώμα, ως ν' αποβλέπη δήθεν προς το βόσκον, πέραν, ποιμνιον' μεθ' ο, το κατεβάζει, και φέρουσ' αυτό κάθετον, ως κλίτσαν, κάμνει βήματα τινά, κινείται, ωσάν να είχεν εμπροστά της στάνην, την οποίαν σαλαγά...».

«...Κι **επισειόμενον το ρόπαλον**, εξαίφνης, απειλεί αυτήν, ανόρεξον ολίγον δειχνομένην».

Ο Μητσάκης περιγράφει με μελανά χρώματα τους πιθανούς τρόπους παγίδευσης της αρκούδας από νεαρή ηλικία, μέθοδοι που ακολουθούντο πράγματι εκείνη την εποχή, καθώς δεν υπήρχε θεσμικό πλαίσιο προστασίας των αγρίων ζώων. Περιγράφει καταστάσεις βασανιστηρίων και κακοποίησης του ζώου, όπως κόψιμο των νυχιών και ξερίζωμα των δοντιών ώστε να μην είναι επικίνδυνο και τρύπημα των χειλιών του ώστε να περάσει ο κρίκος με την αλυσίδα. Στη συνέχεια αναφέρεται στις μεθόδους εξαναγκασμού του ζώου να πειθαρχήσει στις εντολές του ιδιοκτήτη, όπως πείνα, δίψα, φόβο, βία, τιμωρία. Με τον τρόπο αυτό καταπνίγεται κάθε ένστικτο και το ζώο μετατρέπεται σε άβουλο ον που χορεύει, μιμείται, ζυμώνει ντρέπεται ή κάνει χειροφιλήματα!!! Ένας από τους πλέον βάνουσους τρόπους «εκπαίδευσης» της αρκούδας ήταν να γεμίζουν ένα λάκκο με κάρβουνα και να τον σκεπάσουν με μια λαμαρίνα. Στη συνέχεια, όταν η λαμαρίνα ήταν καυτή, έβαζαν επάνω την αρκούδα, η οποία δεν μπορούσε να ξεφύγει και ανασήκωνε εναλλάξ τα πόδια της για να μην καεί. Στην διάρκεια αυτής της διαδικασίας ο «εκπαιδευτής» έπαιζε το ντέφι. Η διαδικασία αυτή επαναλαμβανόταν μέχρι να συνηθίσει η αρκούδα στο ρυθμό³². Έτσι, λειτουργούσε όπως το πείραμα του Παβλόφ με τους σκύλους και τα εξαρτημένα αντανακλαστικά³³. Στο εξής όταν η αρκούδα άκουγε το ντέφι ανασήκωνε τα πόδια της, όπως όταν πατούσε στην καυτή λαμαρίνα, και φαινόταν στους θεατές σαν να χορεύει.

«...Και αφού άπαξ έγινε τοιουτοτρόπως κύριός του, θα το μετέφερεν εις την οικτράν του κατοικίαν, εις την αχυρόπλεκτον καλύβαν του, και θα του έκοψε τα νύχια τ' ανυπόμονα να εμπηχθούν εις σάρκα, θα ξερίζωσε τα δόντια του, άτινα κνίζει* από τώρα αίματος η όρεξις, θα του ετρύπησε τα χείλη, δια να περάση μεταξύ τον κρίκον, θα εδέσμευσε με τον χαλινόν το ρύγχος του, θα ήρμοσε την άλυσον, όπλα φυλακτικά της ανανδρίας του, δειλής προς ασφάλειάν του πονηρίας μηχανεύματα. Και αφού έτσι εσιγούρεψε το άθλιον πετσί του, θεν' απέμεινε ζων έκτοτε μαζί του, θα το εκράτησε καιρόν συγκυλιόμενον όπως αυτός εντός της βρώμας της

³² Ο χορός της αρκούδας. Πως οι αρκουδιάρηδες τις “εκπαίδευαν” πάνω σε πυρακτωμένες λαμαρίνες για να μάθουν να χορεύουν. Οι παραστάσεις στους δρόμους και οι καταγγελίες που οδήγησαν στην οριστική απαγόρευση. *Μηχανή του Χρόνου*. [https://www.mixanitouxronou.gr/o-choros-tis-arkoydas-pos-oi-arkoydiarides-tis-ekpaideyan-pano-se-pyraktomenes-lamarines-gia-na-mathoyn-na-choreyoyn-oi-parastaseis-stoys-dromoys-kai-oi-kataggelies-poy-odigisan-stin-oristiki-ap/...](https://www.mixanitouxronou.gr/o-choros-tis-arkoydas-pos-oi-arkoydiarides-tis-ekpaideyan-pano-se-pyraktomenes-lamarines-gia-na-mathoyn-na-choreyoyn-oi-parastaseis-stoys-dromoys-kai-oi-kataggelies-poy-odigisan-stin-oristiki-ap/)

³³ στο πείραμα του Παβλόφ οι σκύλοι-πειραματόζωα, αναπτύσσουν εξαρτημένα αντανακλαστικά και εκκρίνουν σίελο, μόλις ακούν το χτύπημα ενός κουδουνιού το οποίο έχουν συνδέσει με την παροχή τροφής, ανεξάρτητα αν τους προσφέρεται πράγματι τροφή ή όχι.

δυσώδους τρώγλης του, θα του εκόλλησε την λέραν του κορμιού του, θενά του μετέδωκε τις ψείρες του, και θενά ήρχισε δια της πείνας, δια της δίψας, δια του ξύλου, δια του φόβου, δια της βίας, δια της πειθούς και της ανάγκης, τυράννων αυτό, παιδαγωγών αχρείως εις τοιαύτα παίγνια, προς τέρψιν μέλλουσαν των όχλων. Αφού δε το εγύμνασε καλά καλά, αφού κατέπνιξε βραδέως βαθμηδόν εντός του παν γενναίον ένστικτον, αφού το έκαμε λημών, απόζον, σκνηρόν τετράποδον, εκνευρισμένον κατοικίδιον, αφού το εκατάντησε των φαύλων επιθυμιών του όργανον τυφλόν, μέσον ασυνείδητον, χωρίς υπερηφάνειαν, χωρίς θέλησιν, θα το επήρ' από το χαλινάρι, και το σέρνει τώρα δούλον, στην σκλαβιάν ανατραφέν, το γεννημένον να πλανάτ' αδέσμευτον, ελεύθερον ανά των ράχεων τα ύψη, εις ρεμματιές και εις χαράδρας κι εις δρυμούς, ακολουθούν αυτόν ανά τ' ακάθαρτα σοκάκια των πόλεων, ανά τας συνοικίας των χωρίων, ως χειρόηθος μαϊμού, δια να επίδειξη την θαυματουργόν του ικανότητα. Κι ελεεινόν, ταπεινωμένον, δειμαλέον, άτονον υπείκον εις τους ραβδισμούς, εις τας στερήσεις και εις την συνήθειαν, αυτό, γυρίζει μετ' αυτού, χορεύει, υποκρίνεται, χειροφιλεί, δέρεται, γρυλλίζει...³⁴».

Οι αρκουδιάρηδες συνήθως κρατούσαν ένα ντέφι ή ένα τύμπανο. Πολλές φορές είχαν μαζί τους και μια μαϊμού, που ήταν και αυτή δεμένη με μια αλυσίδα από τη ζώνη τους. Το ζώο εξαναγκαζόταν να κάνει κόλπα για να πείσει τους θεατές να ρίξουν τον οβολό τους. Χωρίς να υπάρχει θεσμικό πλαίσιο προστασίας, τα ζώα αιχμαλωτίζονται, κακοποιούνται και ζουν μια άθλια ζωή...

Η πρακτική αυτή καταργήθηκε κάτω από τη γενική κατακραυγή, το 1969 με την έναρξη ισχύος του Δασικού Κώδικα. Δυστυχώς όμως, οι αρκουδιάρηδες συνέχισαν για πολλά χρόνια το βάρβαρο και απάνθρωπο «επάγγελμά» τους.

Στο ίδιο θέμα αναφέρεται και το διήγημα – σχόλιο του **Τίμου Μωραϊτίνη**, με τίτλο «**Πολιτισμός και Ζούγκλα**». Ο συντάκτης βρίσκει αφορμή από μια σύντομη είδηση των εφημερίδων, ειδικότερα ότι «Μια τίγρης, που υπεχρεώθη να παίζει εις εάν παρισινόν υποδρόμιον, εξαγριωθείσα από τα χειροκροτήματα του κοινού ολίγον έλειψε να κατασπαράξει με τα νύχια της τον θηριοδασαστή³⁵». Το κείμενο περιγράφει την ζωή του άγριου ζώου στη ζούγκλα, όπου φρόντιζε μόνο για την εύρεση τροφής και ανάπαυση και δεν ενδιαφερόταν για χειροκροτήματα, θέατρα, συγχαρητήρια ή επικρίσεις, μέχρις ότου κάποιος το απέσπασε από την μητρική αγκάλη, το έσυρε έξω από το παρθένο δάσος και το έκλεισε σε ένα στενό κλουβί για να κάνει διά της βίας τον ακροβάτη και να διασκεδάσει τα πλήθη. Το κείμενο καυτηριάζει με επιτυχία τον ανθρώπινο «πολιτισμό» που ιδρύει εταιρείες και ποικίλους συλλόγους για την προστασία των ζώων, με την ονομασία «Ημέρες των ζώων», αλλά διοργανώνει και θεατρικές βραδιές, όπου δέρνονται τα άγρια ζώα ή τρομοκρατούνται από το χειροκρότημα.

³⁴ Μιχάλης Μητσάκης, *Η αρκούδα*, 1893, στο Φωτόδενδρο http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2702/Keimena-Neoellinikis-Logotechnias_B-Lykeiou_html-empl/index_a_07_01.html

³⁵ Τίμος Μωραϊτίνη. «Πολιτισμός και ζούγκλα», στο *Άνθρωποι και ζώα στη νεοελληνική πεζογραφία*, Παπακώστας, Δημ. (επιμ.) (Αθήνα: εκδ. Ωκεανίδα, 1994), 240-42.

Ομοίως ανάληπτα εμφανίζονται τέσσερα παιδιά, δύο μαθητές του σχολείου και δύο μάγκες της γειτονιάς που βρίσκουν στο δρόμο τους ένα γατάκι, στο διήγημα του **Μ. Μητσάκη «Το Γατί»** που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Ακρόπολις στις **5/2/1893**³⁶. Τα παιδιά πετροβολούν αλύπητα το γατάκι, στη συνέχεια του δένουν στην ουρά ένα τενεκεδάκι και συνεχίζουν να το καταδιώκουν και να το πετροβολούν, ενώ οι διαβάτες και οι περίοικοι παρατηρούν απαθείς και αδιάφοροι. Τελικά, το δένουν από το λαιμό με μία ζώνη και συνεχίζουν να το περιφέρουν, έως ότου το κακόμοιρο εκπνεύσει. Σύμφωνα με την εφημερίδα «Ακρόπολις» το διήγημα έκανε μεγάλη εντύπωση στο αναγνωστικό κοινό. Μάλιστα, ένας φιλόζωος δημοσιογράφος ο Ι. Μπάρρος προσφέρθηκε να καταβάλλει τα έξοδα για την εκτύπωση 1.000 αντιτύπων του διηγήματος, για να διανεμηθούν στα σχολεία, ώστε να εκπαιδεύσουν τα παιδιά να σέβονται τα ζώα. Το διήγημα εκδόθηκε στη συνέχεια σε ιδιαίτερο τεύχος με στόχο την ευαισθητοποίηση του κοινού.

Τέλος, ένα από τα πιο θλιβερά και αποτρόπαια διηγήματα του **Μ. Μητσάκη** που γράφτηκε το **1890** είναι το «**Θεάματα του Ψυρρή**»³⁷ στο οποίο περιγράφεται η συνοικία του Ψυρρή, όπου συχνάζουν άνθρωποι μέσης και κατώτερης τάξης και οι οποίοι αποτελούν το «κοινό» της ιστορίας. Ξαφνικά εμφανίζεται ένας σκύλος, κυριολεκτικά ημιθανής καθώς σέρνει τα έντερά του στο δρόμο αναζητώντας γωνία να πεθάνει. Το σκηνικό προσελκύει το ενδιαφέρον του κόσμου, αλλά κυρίως την περιέργεια και όχι την συμπόνοια. Η περιέργεια των θεατών εντείνεται όταν πληροφορούνται ότι η κατάσταση του σκύλου οφείλεται στο Μιχάλη το χασάπη, γιατί μια μέρα προσπάθησε να τον δαγκώσει και αργότερα όταν τον έβλεπε του γάβγιζε. Και ξαφνικά παύουν να αισθάνονται οίκτο για το άμοιρο ζώο και βάζουν στοιχήματα για το πόσο θα ζήσει. Μάλιστα ακολουθούν το ζώο, που μάταια προσπαθεί να ξεφύγει από τα αδιάκριτα βλέμματα, για να δουν ποιος κέρδισε το στοίχημα. Είναι μάλιστα ενδεικτικά τα σχόλια:

«Ψόφησε, ρε. ψόφησε;»

«Τώρα πια, τα κακάρωσε!»

«Μωρέ, εφτάψυχο το κερατόπιστο! Τρεις ώρες έκανε να ξεψυχήσει!»

«Ζωή σε λόγου σου!»

«Βρε, το άτιμο!»³⁸

Ασφαλώς δεν περιγράφουν όλα τα διηγήματα την ανθρώπινη σκληρότητα προς τα ζώα, συντροφιάς ή μη. Εξ άλλου τα όρια ανάμεσα στα ζώα συντροφιάς και μη, μάλλον είναι δυσδιάκριτα. Στις αγροτικές κοινωνίες της εποχής, συχνά ως ζώα συντροφιάς περιγράφονται αίγες, κότες ή γαϊδουράκια και όχι μόνο σκύλοι ή γάτες.

Έτσι, σε άλλο διήγημα του **Ανδρέα Καρκαβίτσα**³⁹ με τίτλο «**Ο κλεφτοκοτάς**» (1889) περιγράφεται η ιδιαίτερη αγάπη που έχει ο καρολόγος Σταμάτης Τομαράς και η

³⁶ Μιχαήλ Μητσάκης (1893). *Το γατί*, εφημερίδα «Ακρόπολις» 5 Φεβρουαρίου 1893, <http://gym-vounarg.ilei.sch.gr/autosch/joomla25/index.php/105-logotehnika/249-to-gati>

³⁷ Μιχαήλ Μητσάκης, «Αθηναϊκά σελίδες», *Θεάματα του Ψυρρή*, σειρά *Νεοελληνική Γραμματεία* (Αθήνα: εκδ. Πελεκάνος, 2011).

³⁸ Μιχαήλ Μητσάκης (1890). «Θεάματα του Ψυρρή», στο *Άνθρωποι και Ζώα στη νεοελληνική πεζογραφία*, Δημήτρης Παπακώστας (επιμ.) (Αθήνα: εκδ. Ωκεανός, 1994), 211.

³⁹ Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας απεικονίζει στα έργα του την ελληνική λαϊκή παράδοση, καθώς μεγάλωσε στην επαρχία, αντλεί στοιχεία τόσο από προσωπικά του βιώματα όσο και από το λαογραφικό υλικό

γυναίκα του η κυρά Δεσποινιώ στις τέσσερις όρνιθές τους, στις οποίες μάλιστα έχουν δώσει και ονόματα. Μάλιστα, στο διήγημα περιγράφονται με κάθε λεπτομέρεια τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και η συμπεριφορά της κάθε όρνιθας⁴⁰.

Τα ζώα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στο έργο του σπουδαιότερου εκπροσώπου της ελληνικής Λογοτεχνίας Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη (1851-1911). Ο **Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης** στο διήγημα «**Γλυκοφιλούσα**» (1894) περιγράφει με γλαφυρό και παράλληλα δραματικό τρόπο τη διάσωση των αιγών του βοσκού Στάθη Μπόζα, οι οποίες είχαν ξεστρατίσει και «βραχώθηκαν» σε μια στενή κόγχη σε ένα βράχο, πάνω από τη θάλασσα κάτω από το ιερό της Παναγίας της Γλυκοφιλούσας.

“Εΐχαν έκπέσει, άποπλανηθεΐσαι, καΐ εΐχαν βραχωθΐ κάτω εΐς τΐν στενήν πετρώδη κόγχην, τΐν σχηματιζομένην κατέμπροσθεν καΐ ύποκάτω άπό τὸ ιερόν βΐμα τΐς Παναγίας τΐς Γλυκοφιλούσης⁴¹”

Οι δύο αίγες η Στέρφα και η Ψαρή, δεν ανταποκρίνονται με τον ίδιο τρόπο στα καλέσματα του αφεντικού τους. Η μεν Στέρφα παραμένει αδρανής και ανάληκτη, ενώ η Ψαρή τελικά ανταποκρίνεται στις προσκλήσεις του κυρίου της με ένα παραπονετικό βέλασμα. Οι δύο αίγες τελικά διασώζονται με την παρέμβαση του περιπλανώμενου και άστεγου Αγκούτσα. Ο Στάθης ο Μπόζας δωρίζει την αγαπημένη του αίγα, την Ψαρή, στην Παναγία τη Γλυκοφιλούσα που την είχε τάξει και την Στέρφα στον Αγκούτσα που βοήθησε στη διάσωση.

Το διήγημα αναφέρεται με γλαφυρότητα στις κοινωνικές συνθήκες της εποχής και στους δεσμούς που ανέπτυσσαν οι βοσκοί με τα ζώα τους, ιδίως αν αυτά ήταν λιγοστά. Φυσικά, το διήγημα αντανakλά και το θεσμικό πλαίσιο της εποχής, καθώς όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο ιερέας που έχει σπεύσει και παρακολουθεί τη διάσωση:

«..Καΐ τὸ καλλΐτερο πουΐ εΐχει νά τάξη κι αΐτὸς κι΄ ὄλοι τους εΐναι νά μὴν άφήνουν τὰ γΐδια τους νά μβαΐνουν μέσα εΐς τὰ ζωκκλήσια καΐ νά γεμΐζουν βιρβυλιές... Νά εΐναι προσεκτικώτεροι καΐ νά εΐχουν περισσότερον σέβας... Νά μὴν πατοΐν τὰ ξένα κτήματα μεΐ τὰ κοπάδια τους καΐ τρώγουν τΐς έλιές καΐ τὰ θηλιάσματα τῶν χριστιανῶν». (οπ.π. σελ. 72).

Τα ζώα που ξεστρατίζουν και μπαίνουν σε ξένες περιουσίες είναι επιζήμια και καταστρέφουν σοδιές. Αυτός είναι και ο λόγος που ο νόμος παρέχει την αρμοδιότητα στους αγροφύλακες να θανατώνουν τους χοίρους και τις αίγες που περιφέρονται αδέσποτες σε ξένες ιδιοκτησίες (**Νόμος ΟΤ΄ της 20/2/1848 (ΦΕΚ Α΄5)**).

που συγκέντρωσε κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας του ως στρατιωτικός γιατρός, σε διάφορα μέρη της Ελλάδας.

⁴⁰ Ανδρέας Καρκαβίτσας, “Ο κλεφτοκοτάς,” στο *Διηγήματα του Γυλιού* (Αθήνα: εκδ. Τυπογραφείον «Εστία», 1922), 42-56.

⁴¹ Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, “Η Γλυκοφιλούσα,” *Άπαντα*, τ. Γ΄, Ν. Τριανταφυλλόπουλος (επιμ.) (Αθήνα: εκδ. Δόμος, 1984). [Η Γλυκοφιλούσα \(1894\) \(papadiamantis.org\)](http://papadiamantis.org)

Κεφάλαιο 2.

Νομοθεσία και λογοτεχνία 20^{ος} αιώνας

Τα δεδομένα αρχίζουν σταδιακά να αλλάζουν με την έλευση του νέου αιώνα και την προσάρτηση νέων εδαφών στην ελληνική επικράτεια. Εξ άλλου η ελληνική κοινωνία, από τον προηγούμενο ήδη αιώνα, αρχίζει να διχάζεται με την εισαγωγή δυτικών προτύπων σε πολλούς τομείς, όπως της αρχιτεκτονικής, της ένδυσης της μουσικής, του δικαίου, της εκπαίδευσης αλλά και της πολιτικής⁴². Έτσι, ενώ στην ύπαιθρο εξακολουθούν να καταγράφονται περιστατικά ανάλογα με αυτά του προηγούμενου αιώνα, στις πόλεις οι κυρίες της «καλής κοινωνίας» αποκτούν ζώα ως δείγμα της οικονομικής τους άνεσης, όπως στο περίφημο ευθυμογράφημα του **Δημήτρη Ψαθά** (1907-1979) με τίτλο η **Μαντάμ Σουσουά**⁴³ (1940). Η μεγαλομανής ηρωίδα, επιθυμεί διακαώς να αποκτήσει «... ένα σκύλο όμορφο, “αριστοκρατικό”, να του κρατάει την αλυσίδα και να τον βγάζει περίπατο στους δρόμους».

Οι αλλαγές αυτές, αλλά και η ανάγκη αλλαγών, απεικονίζονται σταδιακά και στη νομοθεσία αλλά και στη λογοτεχνική παραγωγή της εποχής.

2.1. Θεσμικό πλαίσιο

Ο πλέον σημαντικός και ουσιαστικός νόμος που ρύθμισε θέματα ζωοκλοπής και ζωοκτονίας εκδόθηκε το 1911, επί κυβέρνησης Ελευθερίου Βενιζέλου. Το νόμο επεξεργάστηκε ο υπουργός Δικαιοσύνης Νικόλαος Δημητρακόπουλος. Πρόκειται για το **Νόμο ΓΩΛΣΤ΄ της 25/7/1911 (ΦΕΚ Α΄195) «Περί ζωοκλοπίας και ζωοκτονίας»**.

Σύμφωνα με το άρθρο 1 προσδιορίστηκαν με σαφήνεια τα ζώα, η κλοπή των οποίων επιφέρει ποινές φυλάκισης. Ειδικότερα, αναφέρονται τα άλογα, οι όνοι, οι ημίονοι, οι καμήλες, τα βοοειδή, τα πρόβατα, οι αίγες και οι χοίροι. Επίσης, παραβάτες των αδικημάτων αυτών θεωρούνται και όσοι κλέβουν ή καταστρέφουν κυψέλες μελισσών. Οι ποινές που επιβάλλονται είναι η χρηματική ποινή που κυμαίνεται από 30 έως 500 δρχ και η φυλάκιση ενός μηνός αν πρόκειται για κλοπή μικρόσωμων ζώων και τουλάχιστον έξι μηνών για μεγαλόσωμα ζώα. Επίσης, ο δράστης υποχρεούται να αποζημιώσει τον ιδιοκτήτη με ποσό 30 δρχ για κάθε μικρόσωμο ζώο ή για κάθε κυψέλη μελισσών και 200 δρχ για κάθε μεγαλόσωμο ζώο (άρθρο 1). Οι ίδιες ποινές επιφυλάσσονται και για τους συνεργούς στη ζωοκλοπή ή στη ζωοκτονία.

Σύμφωνα με το άρθρο 5 του νόμου, προβλέπονται ποινές και για όποιον προβαίνει σε βασανισμό ζώων όπως βόδια, άλογα, καμήλες, όνους, ημίονους και βουβάλους. Ειδικότερα, ο νομοθέτης αναφέρεται σε ακρωτηριασμό εκ προθέσεως ή γενικότερα βλάβη των ζώων. Οι ποινές που προβλέπονται είναι φυλάκιση που κυμαίνεται από δύο μήνες έως ένα έτος και χρηματική ποινή από 30 έως 100 δρχ, αν η ζημία είναι κατώτερη των 400 δραχμών και με φυλάκιση από 6 μήνες έως πέντε έτη και χρηματική ποινή από 50 έως 300 δρχ. εάν η ζημία είναι μεγαλύτερη από τις 400 δραχμές.

⁴² Richard Clogg, *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, 2^η έκδοση (Αθήνα: εκδ. Κάτοπτρο, 2003), 74-5.

⁴³ Το ευθυμογράφημα «Βίος και πολιτεία της Μαντάμ Σουσουά» δημοσιεύτηκε σε συνέχειες αρχικά σε εβδομαδιαίο περιοδικό. Το 1940, όλα τα κείμενα εκδόθηκαν σε βιβλίο.

Ο πρώτος νόμος που αναφέρεται ευθέως στην προστασία των ζώων είναι ο **N. 1038/1917 (ΦΕΚ Α'257) «Περί προστασίας των ζώων»**. Μάλιστα, ο νόμος δεν προστατεύει, όπως οι προηγούμενοι, ορισμένες κατηγορίες ζώων, αλλά αναφέρεται σε όλα τα ζώα. Σύμφωνα με το άρθρο 1, όποιος βασανίζει, κακοποιεί ή μεταχειρίζεται με σκληρότητα ή χρησιμοποιεί για εργασία, ή φορτώνει ζώο ασθενές ή ανάπηρο, ή πέραν της φυσικής του αντοχής, ή με βάρος που υπερβαίνει το προσδιοριζόμενο από αστυνομικές διατάξεις, τιμωρείται με πρόστιμο που κυμαίνεται από 3 έως 50 δρχ ή με κράτηση μέχρι 20 ημερών ή και με τις δύο ποινές. Μάλιστα, υπάρχει η πρόβλεψη ότι σε περίπτωση υποτροπής τα όρια των ποινών διπλασιάζονται.

Βλέπουμε λοιπόν για πρώτη φορά ένα νομοθέτημα που προβλέπει την προστασία κάθε ζώου από βασανισμό, από κακοποίηση και γενικά σκληρή μεταχείριση. Ο νόμος προβλέπει ότι μπορεί να θανατωθεί ζώο που είναι ηλικιωμένο ή πάσχει από αθεράπευτο νόσημα, με αποτέλεσμα να είναι ανίκανο για εργασία. Σύμφωνα με το νόμο το ζώο μπορεί να θανατώνεται χωρίς αποζημίωση, μόνο αν υπάρχει σχετική έκθεση κτηνιάτρου.

Καινοτομία μάλιστα αποτελεί και το άρθρο 2 του νόμου, όπου προβλέπεται ότι τα πρόστιμα που εισπράττονται από παραβάτες αυτού, μπορεί να διατίθενται για την ενίσχυση σωματείων που έχουν ως σκοπό την προστασία των ζώων. Η διάταξη αυτή τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε το 1919 (ΝΔ Περί συμπλήρωσεως του άρθρου 2 του νόμου 1038 «περί προστασίας των ζώων», ΦΕΚ Α' 124) με την πρόβλεψη εγγραφής στον ετήσιο προϋπολογισμό του Υπουργείου Γεωργίας χρηματικού ποσού έως 20.000 δραχμών με σκοπό την ενίσχυση σωματείων που έχουν ως σκοπό την προστασία των ζώων.

Σημαντικό νομοθέτημα, για την προστασία των άγριων ζώων αποτελεί και ο Δασικός Κώδικας (**ΝΔ 86/1969 (ΦΕΚ Α'7) «Δασικός Κώδιξ»**). Σύμφωνα με το άρθρο 257 παρ. 2ε) απαγορεύεται η μεταφορά, η έκθεση σε κοινή θέα και ο με οποιονδήποτε τρόπο βασανισμός συλληφθέντων θηραμάτων. Επίσης, σύμφωνα με την παρ. 2ζ) απαγορεύεται το κυνήγι της αρκούδας και του λύγκα, χωρίς έγκριση του Υπουργού Γεωργίας. Περαιτέρω σύμφωνα με την παρ. 3γ) απαγορεύεται η μεταφορά ζωντανού θηράματος καθ' όλη τη διάρκεια του έτους και η διατήρηση σε αιχμαλωσία... κάθε θηράματος... Επιτρέπεται η διατήρηση ζωντανού θηράματος σε αιχμαλωσία μόνο με απόφαση του Υπουργού Γεωργίας ... με σκοπό τον εμπλουτισμό ζωολογικών κήπων και πάρκων των πόλεων. Σύμφωνα με τον Κώδικα η άδεια χορηγείται μόνο σε δημόσιες, δημοτικές ή κοινοτικές αρχές ή νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου και σε κυνηγετικές οργανώσεις.

Το 1977 εκδίδεται ο **N. 586/1977 (ΦΕΚ Α'19) «Περί κυρώσεως της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως προστασίας των ζώων κατά την διάρκειαν διεθνούς μεταφοράς αυτών»**. Η σύμβαση καλύπτει τη μεταφορά τόσο των παραγωγικών, όσο και των κατοικίδιων ζώων. Σύμφωνα με το νόμο προβλέπεται η ύπαρξη κατάλληλης τροφής, νερού και γενικά να εξασφαλίζονται οι κατάλληλες συνθήκες για την άνεση και ασφάλεια των ζώων.

Ο νόμος 1038/1917 ίσχυσε για 64 χρόνια δηλαδή έως το 1981, οπότε και εκδόθηκε ο **N. 1197/1981 (ΦΕΚ Α'240) «Περί Προστασίας των Ζώων»**.

Ο νόμος αναφέρεται τόσο στα ζώα συντροφιάς, όσο και στα ζώα εργασίας καθώς και στα ζώα εκτροφής. Σύμφωνα με το άρθρο 1 τα ζώα, πρέπει να απολαμβάνουν

την αναγκαία στοργή και μεταχείριση, που εκδηλώνονται με α) τη χορήγηση κατάλληλου και επαρκούς για το κάθε είδος τροφής και νερού και β) την εξασφάλιση άνετου, υγιεινού καταλύματος το οποίο πρέπει να είναι προσαρμοσμένο στο φυσικό τρόπο διαβίωσής τους.

Σύμφωνα με το νόμο προβλέπονται ποινές για όποιον σκοτώνει, βασανίζει και κακοποιεί ζώα ή τα εγκαταλείπει έκθετα ή αδέσποτα. Μάλιστα, προβλέπεται ότι σε περίπτωση κακοποίησης (βασανισμός ή κακομεταχείριση) ζώων κατά τη διάρκεια μεταφοράς με εμπορικό πλοίο, αεροσκάφος, σιδηρόδρομο και αυτοκίνητο υπέχουν ευθύνη και οι συναυτουργοί δηλ. ο κυβερνήτης του πλοίου ή του αεροσκάφους, ο προϊστάμενος της αμαξοστοιχίας και ο οδηγός του αυτοκινήτου, στους οποίους επιβάλλονται οι ίδιες ποινές. Οι αυτές ποινές επιβάλλονται και σε όποιον προσπαθεί με βίαιο τρόπο να τιθασεύσει ή να συλλάβει με τη χρήση πυροβόλου όπλου ζώα. Από τη διάταξη αυτή εξαιρούνται οι κυνηγοί που επιδίδονται στο κυνήγι, σύμφωνα με τις διατάξεις περί θήρας, όσον αφορά τα θηράματα (άρθρο 1, παρ. 4).

Ο νόμος είναι καινοτόμος για την εποχή του καθώς θέτει για πρώτη φορά όρους και έννοιες όπως η εγκατάλειψη ενός ζώου, το ζήτημα της πραγματοποίησης πειραμάτων στα ζώα και η πραγματοποίηση σε ζώο χειρουργικής επέμβασης με αναισθησία.

Ειδικότερα, επιτρέπεται η θανάτωση ζώου συντροφιάς, ή εργασίας ή εκτροφής εφόσον αυτό έχει καταστεί ανίκανο για τη χρήση για την οποία προορίζεται λόγω: α) γηρατειών, β) ασθένειας, γ) κατάγματος, δ) αναπηρίας, ή ε) άλλης αιτίας. Η θανάτωση επιτρέπεται μόνο με ευθανασία και μόνο εφόσον υπάρξει έκθεση ιδιώτη ή κρατικού κτηνιάτρου (άρθρο 3). Επίσης, απαγορεύεται η θανάτωση θηλαστικών σε σφαγεία αν προηγουμένως δεν προηγηθεί αναισθητοποίηση του ζώου.

Σύμφωνα με το άρθρο 4, επιτρέπεται η πραγματοποίηση πειραμάτων στα ζώα μόνο σε πτυχιούχους της κτηνιατρικής ή της ιατρικής σχολής ή σχολών βιολογικών επιστημών, που διαθέτουν τις απαραίτητες γνώσεις και δεξιότητες ώστε να πραγματοποιούν τέτοιες επεμβάσεις. Επίσης, το ίδιο δικαίωμα παρέχεται και σε πτυχιούχους φυσικών επιστημών αλλά χωρίς την πραγματοποίηση χειρουργικών επεμβάσεων. Μάλιστα, προβλέπεται η έκδοση σχετικής άδειας από την αρμόδια Νομαρχία, εφόσον τα πειράματα μπορεί να προκαλέσουν πόνο, κακώσεις και γενικά να διαταράξουν τη φυσιολογική κατάσταση των ζώων. Ο νόμος προσδιορίζει επίσης και την έννοια του όρου «πείραμα», ως κάθε επέμβαση σε ζωντανά ζώα, που πραγματοποιείται με σκοπό την επαλήθευση κάποιας επιστημονικής υπόθεσης, τη λήψη πληροφοριών, την παρασκευή ουσιών και τον έλεγχο της φύσης τους και γενικά τη χρησιμοποίηση ζωντανών ζώων για ερευνητικούς πειραματισμούς.

Η αρμοδιότητα για την προστασία των ζώων και για τη λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων ανατέθηκε με το νόμο στο Υπουργείο Γεωργίας, στο οποίο συστήθηκε ειδική γνωμοδοτική επιτροπή στην Υπηρεσία Κτηνιατρικής. Η εν λόγω επιτροπή αποτελείτο από στελέχη της κτηνιατρικής υπηρεσίας του Υπουργείου, Καθηγητές ζωολογίας, ζωοτεχνίας, φυσιολογίας και ανατομικής των πανεπιστημίων, εκπρόσωπο του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης και δύο εκπροσώπους φιλοζωικών εταιρειών.

Στους παραβάτες των διατάξεων του άρθρου 1 ήταν δυνατό να επιβληθεί ποινή φυλάκισης μέχρι έξι μήνες ή χρηματική ποινή που κυμαινόταν από 10.000 μέχρι 30.000 δραχ. ή και οι δύο ποινές. Οι ποινές διπλασιάζονταν σε περίπτωση υποτροπής.

Οι αντίστοιχες ποινές για τους παραβάτες των λοιπών άρθρων (πειραματισμοί, ευθανασία, χειρουργικές επεμβάσεις) ήταν κράτηση μέχρι 50 ημέρες ή πρόστιμο που κυμαινόταν μεταξύ 2.000 μέχρι 10.000 δρχ. ή και οι δύο ποινές. Μάλιστα, οι ποινές αυτές επιβάλλονταν και για κάθε παράβαση που αφορούσε τις διατάξεις της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία των ζώων κατά τη διάρκεια διεθνούς μεταφοράς (Ν. 586/1977).

Το 1984 με το Ν. **1420/1984 (ΦΕΚ Α'27) «Κύρωση του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση προστασίας των ζώων κατά τη διάρκεια διεθνούς μεταφοράς τους»** κυρώθηκε το πρόσθετο πρωτόκολλο για την προστασία και ευζωία των ζώων κατά τη διάρκεια της διεθνούς μεταφοράς τους.

Το 1992 εκδίδεται ο Ν. **2017/1992 (ΦΕΚ Α'31) «Κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία των ζώων συντροφιάς»**. Η υπογραφή της Σύμβασης εδράζεται στην αναγνώριση ότι το άτομο έχει ηθική δέσμευση να σέβεται όλα τα ζωντανά δημιουργήματα και παράλληλα υποχρεούται στη διατήρηση των ιδιαίτερων δεσμών που υπάρχουν ανάμεσα στον άνθρωπο και στα ζώα συντροφιάς, λόγω και της συμβολής τους στην ποιότητα ζωής του ανθρώπου.

Σύμφωνα με το άρθρο 3 του νόμου τίθενται οι βασικές αρχές σχετικά με τη φυσική κατάσταση των ζώων συντροφιάς και κυρίως του ότι: α) κανείς δεν πρέπει να κάνει άσκοπα ένα ζώο συντροφιάς να πονά, να υποφέρει ή να αγωνιά, β) κανείς δεν πρέπει να εγκαταλείπει ένα ζώο συντροφιάς.

Ως «ζώο συντροφιάς», σύμφωνα με το άρθρο 1 του νόμου, νοείται κάθε ζώο, το οποίο συντηρείται ή προορίζεται να συντηρηθεί από τον άνθρωπο, κυρίως μέσα στο σπίτι του, με σκοπό την ευχαρίστησή σου και σαν σύντροφός του. Ο νόμος προβαίνει σε διασαφήνιση και άλλων όρων όπως εμπόριο ζώων, εκτροφή και φύλαξη ζώων συντροφιάς, καταφύγιο για τα ζώα, αδέσποτο ζώο.

Ο νόμος ρυθμίζει μεγάλο μέρος των δικαιωμάτων των ζώων συντροφιάς, μέσω υποχρεώσεων και απαγορεύσεων. Έτσι, στις υποχρεώσεις (άρθρο 4 παρ. 2) των ιδιοκτητών αναφέρονται:

- α) η μέριμνα για την υγεία και την φυσική κατάσταση του ζώου
- β) η παροχή επαρκούς ποσότητας τροφής και νερού
- γ) η παροχή δυνατοτήτων άσκησης
- δ) η λήψη μέτρων αποτροπής του από του να δραπετεύσει

Στις απαγορεύσεις εντάσσονται:

- α) η εκγύμναση κατά τρόπο που θίγει την υγεία και ευεξία του ζώου (κυρίως πιέζοντάς το να υπερβεί τις ικανότητές, τη φυσική δύναμη ή χρησιμοποιώντας τεχνητά μέσα που το πληγώνουν ή το κάνουν να πονά, να υποφέρει ή να αγωνιά).
- β) η πραγματοποίηση χειρουργικών επεμβάσεων / ακρωτηριασμών για μη ιατρικούς / θεραπευτικούς σκοπούς (π.χ. κόψιμο ουράς, αυτιών, αφαίρεση νυχιών και οπλών, κ.λπ.).
- γ) η θανάτωση του ζώου, η οποία επιτρέπεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις και μόνο με τη βοήθεια κτηνιάτρου ή άλλου αρμόδιου προσώπου.

Καινοτομία του νόμου συνιστά η απαγόρευση χρήσης των ζώων συντροφιάς για διαφημίσεις, θεάματα, εκθέσεις, διαγωνισμούς ή παρόμοιες εκδηλώσεις (άρθρο 9). Εξαιρέσεις προβλέπονται εφόσον ο διοργανωτής έχει μεριμνήσει ώστε να καλύπτονται οι ανάγκες του ζώου, σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 4, και με την προϋπόθεση ότι δεν τίθεται σε κίνδυνο η υγεία και η φυσική του κατάσταση. Επίσης, απαγορεύεται η χορήγηση θεραπείας ή μεθόδου με σκοπό την αύξηση ή την ελάττωση του φυσικού επιπέδου των ικανοτήτων ζώου συντροφιάς κατά τη διάρκεια συναγωνισμού ή σε κάθε άλλη στιγμή, εφόσον αυτό μπορεί να επιφέρει βλάβη της υγείας ή της φυσικής του κατάστασης.

Την ίδια χρονιά εκδίδεται ο **Ν. 2015/1992 (ΦΕΚ Α'30) «Κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία των σπονδυλωτών ζώων που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς ή άλλους επιστημονικούς σκοπούς»**. Με το νόμο αυτό κυρώθηκε η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα πειραματόζωα. Γίνονται προσπάθειες για τον έλεγχο των συνθηκών διαβίωσης των ζώων που χρησιμοποιούνται ως πειραματόζωα, την όσο δυνατόν μικρότερη ταλαιπωρία των ζώων, την ύπαρξη κατάλληλων εγκαταστάσεων και την πραγματοποίηση πειραμάτων από άτομα ειδικά εκπαιδευμένα.

2.2. Ζώα και λογοτεχνία

Τα περιστατικά κακοποίησης ζώων είναι συχνά σε πολλά διηγήματα και αυτή την περίοδο. Μάλιστα, οι δράστες δεν φαίνεται να αντιλαμβάνονται την αγριότητα ή και το μη ηθικό των πράξεών τους, θεωρώντας τη συμπεριφορά τους φυσιολογική. Η κακοποίηση αυτή μπορεί να είναι τόσο ενεργητική, όσο και παθητική.

Στο διήγημα του **Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη «Αγάπη στον κρεμνό» (1914)** περιγράφεται ένα περιστατικό με τη Ματώ, μια πτωχή και απλοϊκή κοπέλα, η οποία κυνηγά το γαϊδουράκι της που τρέχει μακριά προς το βουνό. Καθώς δεν μπορεί να το φθάσει κακοποιεί το ζώο, αρχικά χτυπώντας το στα καπούλια και στη συνέχεια πετροβολώντας το. Ανάλογα συμπεριφέρονται και οι μάγκες του χωριού, που γελούν με το θέαμα και πετροβολούν με τη σειρά τους τόσο τη Ματώ, όσο και το υποζύγιο.

«Είδα μίαν πτωχήν κόρην απλοϊκήν, ἥτις εἶχε τὸ προνόμιον, ὅσον καὶ ἂν ἐγήρασκε, νὰ φαίνεται πάντοτε ὡς μικρὰ παιδίσκη, τὴν Ματώ, ὅταν τὸ γαϊδουράκι της εἶχε πηλαλήσει μίαν πρῶϊαν ἐπάνω εἰς τὸ βουνὸν τοῦ Ἄι-Λιά. Τρέχουσα νὰ τὸ φθάσῃ, τὸ ἐκτύπα ἅμα εἰς τὰ κάπουλα, καὶ ὅταν δὲν τὸ ἔφθανε πλέον, ἤρχισε νὰ τὸ πετροβολῇ. Οἱ μάγκες τῆς ἐφώναζον: — Ἄ, Ματώ, τρέχα νὰ τὸ φθάσῃς, καὶ συγχρόνως ἔρριπτον χάλαζαν πετρῶν κατόπισθεν τοῦ ζώου καὶ τῆς Ματῶς. Ὅσον ἐπετροβολοῦσαν οἱ μάγκες, τόσον ἔτρεχε τὸ Ματώ· ὅσον ἔτρεχε τὸ Ματώ, τόσον ἔφευγε τὸ γαϊδουράκι. Τώρα, ποῖον ἐκ τῶν δύο θρεμμάτων θ' ἀπέκαμνε πρῶτον διὰ νὰ σταματήσῃ, τὸ Ματώ ἢ τὸ γαῖδούρι;⁴⁴»

Ανάλογο περιστατικό περιγράφει ο Παπαδιαμάντης στο ίδιο διήγημα, και συγκεκριμένα την κακοποίηση ενός ταύρου από τον παπα-Ειρηναίο. Το κεφάλι του ταύρου έχει πιαστεί στην αυλόπορτα και αδυνατεί να απεγκλωβιστεί. Ο παπα-Ειρηναίος άρχισε να χτυπά αλύπητα το ζώο στα οπίσθια με την οδοιπορική του ράβδο

⁴⁴ Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, “Αγάπη στον κρεμνό,” *Άπαντα*, Τόμος 4, Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος (επιμ.) (Αθήνα: εκδ. ΔΟΜΟΣ, 1985), 481-92. <https://papadiamantis.net/aleksandros-papadiamantis/syggrafiko-ergo/diigimata/235-gapi-st-n-kremno-1913>

και συγχρόνως φωνάζει και γελά με θόρυβο. Το άμοιρο ζώο δέχεται τα χτυπήματα ανήμπορο να απεγκλωβιστεί.

«...Ο ταῦρος, ἀφοῦ εἰσήγαγε τὴν κεφαλὴν του, ἐπιάσθη ἐκεῖ ὡς εἰς παγίδα καὶ δὲν ἤμποροῦσε πλέον νὰ κουνηθῆ ἔμπρὸς ἢ ὀπίσω. Ὁ παπα-Εἰρηναῖος, ἀπλοϊκὸς καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα, ἅμα εὔρε τὸν περιέργον ἐπισκέπτην ἐκεῖ, ἐφαντάσθη, σχεδὸν ὅπως καὶ τὸ Ματῶ, ὅτι ἐὰν ἐκτύπα τὸ ζῶον ὀπίσω εἰς τὰ γλουτὰ, θὰ ἐσωφρονίζετο, ὥστε νὰ βγάλῃ τὸ κεφάλι ἀπὸ τὴν θυροπαγίδα. Εἶχε λοιπὸν τὴν ὀγκώδη ὀδοιπορικὴν ράβδον του, καὶ μὲ αὐτὴν ἤρχισε νὰ κτυπᾷ ἀλύπητα τὸ ζῶον εἰς τὰ ὀπίσθια, κ' ἐκτύπα, κ' ἐθορύβει, κ' ἐγέλα· καὶ τὸ βόδι ἐξηκολούθει νὰ ἔχη τὸ κεφάλι ἐντὸς τῆς παγιδόθυρας, κ' ἔμενεν ἀκίνητον καὶ ἐμούγκριζε⁴⁵».

Επίσης, σημαντικό είναι το διήγημα του **Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη «Φορτωμένα κόκαλα» (1907)**. Στο διήγημα περιγράφεται η σχέση του Σταμάτη του Αλεξανδράκη με το σκύλο του το Σαψώνη. Η σχέση του Σαψώνη με το αφεντικό του είναι ιδιαίτερη, καθώς ο Σταμάτης ο Αλεξανδράκης δεν ενδιαφέρεται για την τύχη του ζώου. Ο Παπαδιαμάντης αναφέρει ότι:

«...τὸν ἄτυχον Σαψώνην, τὸν ἄφηνεν εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἀγορᾶς, ἂν θὰ εὐηρεστοῦντο ποτὲ νὰ τοῦ ρίψουν ἔν ξηροκόμματον⁴⁶».

Πρόκειται σαφέστατα για κλασική περίπτωση παθητικής κακοποίησης, που όμως εκείνη την εποχή δεν ρυθμιζόταν νομοθετικά.

Ο Σταμάτης είναι στην ουσία άστεγος και ανεπάγγελτος και απομονωμένος από συγγενείς και φίλους. Δεν μπορεί να ζήσει τον εαυτό του, πόσο μάλλον τον σκύλο. Αυτό όμως δεν δικαιολογεί την βίαιη συμπεριφορά του προς το ζώο το οποίο βασανίζει ρίχνοντάς το στα κύματα και εξαναγκάζοντάς το να προσπαθεί να βγει στην ξηρά. Παρά την κακή συμπεριφορά του αφεντικού του ο σκύλος περιγράφεται ως απόλυτα αφοσιωμένος σε αυτό.

Το **1913** δημοσιεύεται το διήγημα του **Γρηγορίου Ξενόπουλου «Η γάτα του παπά⁴⁷»**. Η ιστορία, που διαδραματίζεται στη Ζάκυνθο, περιγράφει τη διαφορετική αντιμετώπιση μιας γάτας από τον παπά Ζήσιμο Κλοντηρά, που την υπεραγαπά και τη σύζυγό του. Η γάτα έχει διαπράξει, για άλλη μια φορά, μια «βέβηλη πράξη», στην εκκλησία του παπά και ο παπάς προσπαθεί να διορθώσει την κατάσταση, ενώ η παπαδιά θέλει να την χτυπήσει. Από την αφήγηση προκύπτει με γλαφυρότητα η

---

⁴⁵ Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, “Αγάπη στὸν κρεμνὸ,” *Ἀπαντα*, Τόμος 4, Ν.Δ.

Τριανταφυλλόπουλος (επιμ.) (Αθήνα: εκδ. ΔΟΜΟΣ, 1985), 481-92.

<https://papadiamantis.net/aleksandros-papadiamantis/syggrafiko-ergo/diigimata/235-gapi-st-n-kremno-1913>

⁴⁶ Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, “Φορτωμένα κόκαλα,” *Ἀπαντα*, Τόμος 4, Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος

(επιμ.) (Αθήνα: εκδ. ΔΟΜΟΣ, 1985), 217-21. <https://papadiamantis.net/aleksandros-papadiamantis/syggrafiko-ergo/diigimata/260-fortomena-kokkala-1907>

⁴⁷ Γρηγόριος Ξενόπουλος, “Η γάτα του παπά,” στο *Εθνικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ ἐτους 1913*, Σκόκος

Κωνσταντίνος. (εν Αθήναις: εκδ. Ἡμερολόγιον, 1913), 27-36.

<https://lekythos.library.ucy.ac.cy/handle/10797/13983>

ιδιαίτερη αγάπη και στοργή του παπά προς τη γάτα, αλλά και η έντονη αντιπάθεια που τρέφει γι' αυτή η παπαδιά.

Το μικρό διήγημα «**Η τραγωδία του Μούση**» δημοσιεύεται (πιθανόν) το **1926** από την **Αιμιλία Δάφνη**. Περιλαμβάνεται στο συλλογικό τόμο «*Διαλεχτές ιστορίες. Νέοι διηγηματογράφοι*» εκδ. Μ. Σαλίβερου⁴⁸. Στο διήγημα περιγράφεται με κάθε αποκρουστική λεπτομέρεια η σύλληψη και εκτέλεση ενός γάτου του Μούση, από τον τηλεγραφήτη του χωριού, παρουσία λοιπών, μη κατονομαζόμενων θεατών. Αφού έχουν προηγηθεί πολλές απόπειρες εξόντωσης του γάτου, με φαγητό στο οποίο έχει ρίξει τριμμένα γυαλιά και αργότερα με πυροβολισμό, τελικά ο γάτος, που κατορθώνει να επιβιώσει, εγκλωβίζεται σε ένα ξύλινο κιβώτιο το οποίο καρφώνεται και στη συνέχεια ρίχνεται στο γεμάτο νερό καζάνι του πλυσταριού. Το διήγημα δεν προβαίνει σε καμία ηθική αξιολόγηση του συμβάντος, απλά καταλήγει:

«...Από τότε ο κ. τηλεγραφήτης όπου σταθή και όπου βρεθή διηγείται το επεισόδιό του αυτό και λέει πως έχει ένα βάρος στην ψυχή του. Να τον πιστέψουμε;... Γιατί να μην τον πιστέψουμε;»

Στο διήγημα «**Κάι, κάι, θεούλη μου**⁴⁹» του **Σωτήρη Δημητρίου (1955)**, περιγράφεται με μελανά χρώματα η απάνθρωπη και σαδιστική συμπεριφορά ενός ναύτη στα ζώα, την οποία αποδοκιμάζουν σιωπηρά οι λοιποί ναύτες, αλλά κανένας δεν τολμάει να παρέμβει. Ο ναύτης εμφανίζεται να ταΐζει τα ζώα (συνήθως σκύλους και γάτες) τροφή με σπασμένα γυαλιά και να παρακολουθεί να πεθαίνουν με αργό και βίαιο θάνατο, να βασανίζει γάτες, και τελικά να σκοτώνει με μια σιδηροσωλήνα μια ετοιμόγεννη γάτα και ένα σκύλο που καταδεικνύει μια πιο ανθρώπινη συμπεριφορά από τον «άνθρωπο».

Ένα ενδιαφέρον κείμενο με τίτλο «*Σκληρότητα προς τα ζώα*⁵⁰» με το οποίο στηλιτεύεται η απάνθρωπη συμπεριφορά στα ζώα δημοσιεύτηκε από τον **Νικόλαο Κονεμένο (1837-1906)**. Το κείμενο γράφτηκε μετά από προτροπή του εκδότη της εφημερίδας «*Φωνή*» και αναφέρεται σε διάφορα καταγεγραμμένα περιστατικά κακοποίησης ζώων. Αναφέρεται στο περιστατικό που ένα παιδί 16 ετών άλειψε με πετρόλαδο ένα γάτο «... για να λάβει την ηδονή να ιδεί το γάτο να πετάει αναμμένος από σκεπή σε σκεπή...» ή ότι «... παιδιά κάθε ηλικίας ...πιάνουν σκύλους και γάτους, χωρίς καμιάν αφορμή και δικαιολόγημα, αλλ' απλώς για διασκέδαση, να τους δένουν πέτρα στο λαιμό και να τους βουλιάζουν στη θάλασσα» ή «*Βλέπουμε αυτονουός με τα κάρνα να δέρνουν τ' άλογα για να [τα] υποχρεώσουν να σύρουν ένα βάρος υπερβολικό, οπού αυτά δεν είναι ικανά, και τ' άλογα τα δύστυχα να προσπαθούν κι εκείνοι να τα χτυπάν, και να τα χτυπάν με θυμό, και τ' άλογα να προσπαθούν ακόμα, κι εκείνοι να τα χτυπάν με θυμό μεγαλύτερον...*».

Ο συντάκτης με διορατικότητα αναφέρει:

«Εκείνο, οπού λέγεται κοινώς, οπώς όποιος είναι σκληρός με τα ζώα, είναι και με τους ανθρώπους σκληρός, είναι αληθέστατο. Εκείνος, οπού

⁴⁸ Αιμιλία Δάφνη, «*Η τραγωδία του Μούση*», στο *Διαλεχτές Ιστορίες, Νέοι Διηγηματογράφοι*, (Αθήναι: βιβλιοπωλείον Μ. Σαλίβερου Α.Ε., 1926), 17-21. <https://www.openbook.gr/neoi-diigimatografoi/>

⁴⁹ Σωτήρης Δημητρίου, «*Κάι, κάι, θεούλη μου*», στο *Άνθρωποι και ζώα στη νεοελληνική πεζογραφία*, Παπακώστας, Δημ (επιμ.), (Αθήνα: εκδ. Ωκεανίδα, 1994), 84-9.

⁵⁰ Νικόλαος Κονεμένος (χ.χ.), «*Σκληρότητα προς τα ζώα*», στο *Άνθρωποι και ζώα στη νεοελληνική πεζογραφία*, Παπακώστας, Δημ (επιμ.) (Αθήνα: εκδ. Ωκεανίδα, 1994), 166-74.

βασανίζει ή σκοτώνει ένα ζώο, και μάλιστα ζώο, οπού να πλησιάζει του ανθρώπου, θα εμπορούσε να κάμει το ίδιο και για έναν άνθρωπο».

Και συνεχίζει:

«Τόσο παράδοξο πράμα είναι ή τόσο δύσκολο να βάλουμε ένα νόμο, οπού να τιμωρεί τες αδικίες και σκληρότητες προς τα ζώα με το μισό, με το ένα τρίτο με το ένα πέμπτο της ποινής, οπού με αυτή τιμωρούνται οι αδικίες και οι σκληρότητες προς τους ανθρώπους;⁵¹»

Το διήγημα του **Στρατή Μυριβήλη (1890-1969)** με τίτλο «**Ο Καπιτάνιος⁵²**» (1939) σελ. 219 θίγει εκτός από την αφοσίωση του ζώου στον άνθρωπο, ένα επίσης σημαντικό ζήτημα, αυτό της *ευθανασίας* των ζώων. Περιγράφεται με τρυφερότητα, η ζωή και ο θάνατος ενός караβόσκυλου του Καπιτάνιου. Στην εισαγωγή περιγράφεται πως ο σκύλος, κατά τη διάρκεια μεγάλης καταιγίδας που βούλιαξε το καράβι, έσωσε τη ζωή του καπετάνιου, πατέρα της οικογένειας και από τότε ο караβόσκυλος μετατράπηκε σε σπιτόσκυλο και ζούσε στο σπίτι της οικογένειας ως φύλακας της οικογένειας και απόλυτα φιλικός με τα παιδιά. Ο σκύλος πραγματικά μεγαλόσωμος αλλά καλόβολος, υπεραγαπούσε τα τέσσερα παιδιά του καπετάνιου, παρόλο που, όπως δηλώνει ο αφηγητής «...του βγάξαμε την πίστη με τα τυραγνιστικά παιχνίδια». Ο σκύλος όμως..

«...Τ' αγαπούσε τα παιδιά, έπαιζε μαζί τους υπομονετικά και τους φερνότανε με προστατευτική αψηφισιά, χωρίς ποτές να θυμώνει και να τα ξεσυνερίζεται. Τόνε καβαλίκευαν το λοιπόν και κείνοι ή τότε ζεύανε στο ποδηλατάκι του Πετρή και κάναν αρματοδρομίες στις πλάκες της αυλής. Ο Καπιτάνιος, σαν πονούσε πολύ, μισόκλεινε τα μάτια και ψευτόκλαιγε, ή έγλειφε το χεράκι που τότε παράσφιγγε».

Ο σκύλος συνήθιζε να συνοδεύει καθημερινά τα παιδιά στο σχολείο και αφού σιγουρευόταν ότι αυτά ήταν ασφαλή επέστρεφε στο σπίτι. Από εκεί όταν άκουγε το καμπανάκι για το σχόλασμα, άφηνε όλα τα παιχνίδια του ή το φαγητό του και πήγαινε και πάλι και πάλι να συνοδέψει τα παιδιά στο σπίτι. Σύμφωνα με τον αφηγητή, όλοι αγαπούσαν τον Καπιτάνιο, εκτός από ένα χασάπη, που είχε ένα χασαπόσκυλο, με χαρακτήρα ακριβώς το αντίθετο από του Καπιτάνιου, ύπουλο και κακό, που δάγκωνε τους διαβάτες.

Χαρακτηριστικό είναι το περιστατικό που περιγράφεται όταν μια μέρα ο χασάπης έπιασε τον καπιτάνιο να τρώει υπόλοιπα και κόκκαλα που πέταγε από το χασάπικο χτύπησε το σκυλί με το χασαπομάχαιρο, ευτυχώς ελαφρά. Ο πατέρας εξοργισμένος που έτυχε να δει το περιστατικό, άρπαξε το μαχαίρι και αφού γονάτισε τον χασάπη άρχισε να τον χτυπά. Είναι χαρακτηριστική η περιγραφή του Μυριβήλη:

«...Μια μέρα, που τότε τσάκωσε στα πράσα να τρώει τους κατιμάδες του Μαχμούτ, έγινε έξω φρενών και τίναξε πάνω του το μεγάλο του χασαπομάχαιρο. Το γιντέκι βρήκε το σκυλί στο δεξί μπροστινό πόδι και το πλήγωσε λαφριά. Το σήκωσε ψηλά, το 'γλειφε κι έκλαιγε. Τύχη του να γυρίζει σπίτι ο πατέρας κείνη την ώρα και να δει το κίνημα. Δίνει ένα σάλτο, αρπάει από χάμου το χασαπομάχαιρο, κατόπι χιμά και πιάνει το

⁵¹ Νικόλαος Κονεμένος (χ.χ.). "Σκληρότητα προς τα ζώα," στο *Άνθρωποι και ζώα στη νεοελληνική πεζογραφία*, Παπακώστας, Δημ (επιμ.) (Αθήνα: εκδ. Ωκεανίδα, 1994), 169.

⁵² Στρατής Μυριβήλης, "Ο Καπιτάνιος," στο *Άνθρωποι και ζώα στη νεοελληνική πεζογραφία*, Παπακώστας, Δημ (επιμ.), (Αθήνα: εκδ. Ωκεανίδα, 1994), 219-28.

χασάπη. Τον γονατίζει με το να χέρι, κατόπι τον αρχίζει στη ράχη διπλαριές με το πλατύ του γιντεκιού, να πού σε πονεί και να πού σε σφάζει. Του 'καμε μαύρη την πλάτη. Πρώτη φορά τον είδα έτσι θυμωμένο τον πατέρα».

Κάποτε όμως ο αφοσιωμένος σκύλος, αναγκάζεται να παλέψει με ένα ξένο λυσσασμένο σκυλί, για να προστατέψει τα μικρά παιδιά της οικογένειας, με αποτέλεσμα να τραυματισθεί⁵³. Έτσι, ο πατέρας με το μεγάλο αγόρι αναγκάζεται να πάρει το σκυλί μακριά και να το σκοτώσει με πυροβολισμό καθώς εκείνη την εποχή δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη ούτε για ευθανασία, ούτε φυσικά για εμβόλιο κατά της λύσσας.

Η περιγραφή είναι γλαφυρή και απεικονίζει σε βάθος τον πόνο ψυχής του πατέρα και του μεγάλου γιού που αναγκάζονται να κάνουν ευθανασία στον καπιτάνιο. Και στη συνέχεια επιστρέφουν στο σπίτι...

«Τα δυο μικρά, που δεν μπορούσαν να καταλάβουν ακόμα την ορφάνια που έπεσε ξαφνικά μέσα στο σπίτι, ήτανε μέσα στην αυλή. Γιόμιζαν παστρικό νερό με το πράσινο ποτιστηράκι του Πετρή τη γαβάθα του σκυλιού. Να 'ρθει να πει νερό ο Καπιτάνιος μας».

Μόλις πρόσφατα ψηφίσθηκε νόμος⁵⁴ που αναφέρεται στο δικαίωμα του ζώου στην ελευθερία έκφρασης μιας φυσιολογικής συμπεριφοράς. Το λεπτό αυτό ζήτημα που άπτεται της ηθικής σχολιάζει το διήγημα της **Αλεξάνδρας Παπαδοπούλου (1867-1906)** με τίτλο «**Αρκούδα**⁵⁵» (1905). Περιγράφει το σύνθημα θέαμα της αρκούδας η οποία χορεύει υπό τους ήχους από το ντέφι του αρκουδιάρη, «χωρίς να ζωηρεύει, χωρίς να λάμπουν τα μάτια της, χορεύει σύμφωνα με το ντέφι». Η εικόνα του ζώου είναι αποκαρδιωτική, σκελετός άσαρκος, παραιτημένη, αδιάφορη, με την αλυσίδα της σκλαβιάς στο λαιμό να χορεύει για να μαζεύει πενταροδεκάρες. Στη σημείο αυτό παρεμβαίνει ως από μηχανής θεός μια νεράιδα του δάσους που λυπάται την αρκούδα, της βγάζει την αλυσίδα και την επαναφέρει ελεύθερη στο παρθένο δάσος. Όμως είναι πλέον αργά.... Συναντώντας τις άλλες, γεννημένες και μεγαλωμένες, ελεύθερες αρκούδες που την πλησιάζουν, δεν ξέρει πως να συμπεριφερθεί και αρχίζει να χορεύει όπως έμαθε να κάνει για χρόνια. Δεν έχει γνωρίσει ποτέ ποια είναι η φυσιολογική συμπεριφορά μιας αρκούδας και φυσικά δεν την αναγνωρίζουν και δεν την πλησιάζουν και οι άλλες, οι γεννημένες ελεύθερες. Τελικά, κάτω από το φόβο και το βάρος της μοναξιάς, η άμοιρη αρκούδα αναζητά τη φυλακή της, το βρώμικο στάβλο, τον αρκουδιάρη, το βασανισμένο ψωμί της σκλαβιά...

Και η νεράιδα που είδε ότι ήταν πλέον αργά για να της δώσει την ελευθερία της, την επέστρεψε στον αρκουδιάρη και η αρκούδα «... άρχισε να χορεύει... έγειρε το κεφάλι της σαν να τον παρακαλούσε να της φορέσει την αλυσίδα, εκεί επάνω στο βαθύ

---

⁵³ Ο τραυματισμός από λυσσασμένο ζώο, σημαίνει ότι αναπόφευκτα η λύσσα θα μεταδοθεί και σ' αυτό. Η Ελλάδα απαλλάχθηκε από τη λύσσα μετά το 1987. Την περίοδο 1951-1980 καταγράφηκαν τα περισσότερα κρούσματα στην Ελλάδα και συγκεκριμένα 11.472 κρούσματα σε κατοικίδια ζώα και 53 σε ανθρώπους. Δυστυχώς η ασθένεια επανεμφανίσθηκε το 2012 λόγω της μετακίνησης αγρίων ζώων, μεταξύ των συνόρων. Ελένη Μπράχου. *Η λύσσα στην Ελλάδα: Εμφάνιση, συμπτώματα, θεραπεία ΠΡΟΛΗΨΗ!*, Πανελλήνιος Κτηνιατρικός Σύλλογος, στο <http://www.hva.gr/el/article.php?id=640>

⁵⁴ βλ. παρακάτω Ν. 4830/2021.

⁵⁵ Αλεξάνδρα Παπαδοπούλου, «Αρκούδα,» στο *Άνθρωποι και ζώα στη νεοελληνική πεζογραφία*, Παπακώστας, Δημ. (επιμ.) (Αθήνα: εκδ. Ωκεανίδα, 1994), 304-07.

σημάδι, που έσκαψε το κρέας της... και χορεύει, ακόμα χορεύει, τότε με παραπονεμένη, και τότε με σβησμένη ματιά⁵⁶», αναγνωρίζοντας ως φυσιολογική τη συμπεριφορά της σκλαβιάς της.

Η συντροφικότητα ανθρώπου και ζώου κυριαρχεί στα διηγήματα μετά το 1990. Είναι ασφαλώς αποτέλεσμα της μεταβολής των κοινωνικών συνθηκών. Έτσι, στο διήγημα της **Λιλής Ζωγράφου**, με τίτλο «**Στρίγγλα και καλλονή**», που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Ελευθεροτυπία το **1994**, περιγράφεται η ιδιαίτερη σχέση της συγγραφέως με μια σκυλίτσα, της οποίας το όνομα δεν αναφέρεται, καθώς χαϊδευτικά την αποκαλεί στρίγγλα, λόγω του ιδιαίτερα δύσκολου χαρακτήρα της⁵⁷. Είναι φανερό όμως από τη διήγηση ότι το σκυλί έχει κερδίσει την απόλυτη αγάπη και αφοσίωση της συγγραφέως και παράλληλα έχει αποθέσει όλη τη ζωή του στα χέρια της και όλη την άδοξη αγάπη του. Μάλιστα, σύμφωνα με την αφήγηση, όταν κάποτε αρνείται να την πάρει μαζί της σε κάποιο ταξίδι, αρνείται να φάει και να πιεί με αποτέλεσμα να πεθάνει, με σκοπό να την τιμωρήσει, που την άφησε μόνη της, σύμφωνα με τη συγγραφέα, η οποία νοιώθει απίστευτες τύψεις.

Στη συλλογή διηγημάτων του **Δημήτρη Ψαθά**, που έχουν πηγή έμπνευσης τα ελληνικά δικαστήρια (δικαστικό ρεπορτάζ), υπάρχει διήγημα με τίτλο «**Ο κλεφτοκοτάς (1937)**». Σύμφωνα με αυτό, στο δικαστήριο έχουν εμφανισθεί δύο διάδικοι, ο ένας εκ των οποίων είναι Αρμένης, ο οποίος κατηγορεί τον άλλο ότι έκλεψε τις κότες του και προσπάθησε να τις πουλήσει. Στο δικαστήριο έχουν μεταφερθεί ως αποδεικτικά στοιχεία οι τρεις όρνιθες. Και καθώς είναι αδύνατο ο Αρμένης να πείσει το δικαστήριο για το ότι είναι πράγματι ο νόμιμος ιδιοκτήτης των πουλερικών, αναφέρει στο δικαστήριο ότι αγαπά τόσο τις κότες του στις οποίες συμπεριφέρεται ως κατοικίδια, τους μιλά και τους έχει δώσει ονόματα. Και πράγματι, στο άκουσμα των ονομάτων τους οι κότες ανταποκρίνονται ως σκυλάκια και τρέχουν προς τον Αρμένη – ιδιοκτήτη τους. Ο διάλογος που ακολουθεί, απολαυστικός μεν, αποδίδει με μοναδικό τρόπο το δεσμό που μπορεί να αναπτυχθεί μεταξύ ανθρώπου και ζώου, ακόμα και αν δεν πρόκειται για κατοικίδιο με την κλασική έννοια.

«Ο Αρμένης εστράφη προς τον αντίδικο:

- Πως το λένε το κότες;
- Πως τις λένε; Κότες!
- Όχι! Όνομα, μπέ;
- Δεν έχουν όνομα.
- Δεν τις εβάφτισα, κ. πρόεδρε! Ο άνθρωπος είναι τρελός!

Αποστροφή θριάμβου του Αρμένη:

- Τρελός, μελός δεν έχει! Εγώ εβάφτισα το κότες μου! Μαρία το ένα, Κατίνα το άλλο, Ελένη το άλλο. .... Άμα με το κότες μου εγώ μιλάω, εγώ τάζω, εγώ ποτίζω, άμα ακούουν όνομα, μιλημένο είναι, όπως άντρωπο τρέχουν....⁵⁸»

⁵⁶ Αλεξάνδρα Παπαδοπούλου, οπ.π. σελ. 307.

⁵⁷ Λιλή Ζωγράφου, *Στρίγγλα και καλλονή*, Φωτόδενδρο στο http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2228/Keimena-Neoellinikis-Logotechnias_A-Gymnasiou_html-empl/index13_04.html

⁵⁸ Δημήτρης Ψαθάς, *Η Θέμις έχει κέφια* (Αθήνα: εκδ. Μαρία Δ. Ψαθά, 2011), 103-06.

Από την παραπάνω αποτύπωση των λογοτεχνικών κειμένων δεν πρέπει να λησμονηθεί το μυθιστόρημα «**Μάγκας**» που έγραψε το **1935** η **Πηνελόπη Δέλτα**⁵⁹. Αφηγητής και ήρωας της ιστορίας είναι ένας σκύλος ράτσας φοξ τεριέ που ζει στο σπίτι μιας πολυμελούς οικογένειας Ελλήνων που ζουν στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Ο σκύλος αφηγείται τις περιπέτειές του, τις αταξίες και τις εμπειρίες του, και γενικά τις ποικίλες παρεξηγήσεις που προέρχονται από τη διαφορά της σκυλίσιας οπτικής και των κανόνων του ανθρώπινου πολιτισμού. Το κείμενο με έντονο ανθρωπομορφισμό, απεικονίζει με χιούμορ την εποχή και ασκεί κάποιου είδους κοινωνικής κριτικής. Βέβαια, η αφήγηση αφορά την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου και όχι την Ελλάδα της εποχής, παρόλα αυτά γίνεται αναφορά σε αυτό, καθώς αφορά ελληνική οικογένεια. Είναι χαρακτηριστική η απορία του Μάγκα, όταν τα δύο αδέρφια τσακώνονται γιατί είπε ο ένας τον άλλο ζώο.

«Συνηθίζουν οι άνθρωποι να λεν άλλους ανθρώπους «ζώα», «κτήνη», «τετράποδα», για να βρίσουν και να τους πουν περιφρονητικά πως δε σκέπτονται, δεν αισθάνονται, δεν κρίνουν, δε νιώθουν. Το άκουσα και το ακούω. Μα δεν το συνήθισα ποτέ. Γιατί άραγε είναι περιφρονητικό να σε πουν ζώο; Γιατί είναι προσβολή να είσαι τετράποδο; Ή μήπως ο αριθμός των ποδαριών κάνει την αξία των ζωντανών; Ή μήπως εμείς δεν αισθανόμαστε; Δεν κρίνομε; Δεν αγαπούμε; Δεν πονούμε το ίδιο, αν όχι και περισσότερο από τους ανθρώπους;⁶⁰».

Στο διήγημα του **Σπύρου Πλασκοβίτη «Ο άνθρωπος και το λιοντάρι⁶¹» (1961)** περιγράφεται η «πάλη» ανάμεσα στον Μπίλυ το θηριοδαμαστή και το λιοντάρι του τσίρκου. Ανεξάρτητα από τις ρίζες της συμπεριφοράς του, ο Μπίλυ συμπεριφέρεται σαδιστικά στο λιοντάρι, βασανίζοντάς το, αφήνοντάς το νηστικό, στην προσπάθειά του να το δαμάσει. Ένα βράδυ ζητά από το βοηθό του να αφήσει το ζώο νηστικό πριν την παράσταση. Είναι αποφασισμένος να αποδείξει ότι είναι ο κυρίαρχος και ο πιο δυνατός. Το λιοντάρι τρελαμένο από την πείνα, κατά τη διάρκεια της παράστασης του επιτίθεται, με αποτέλεσμα ο θηριοδαμαστής να το σκοτώσει με το όπλο του. Ουσιαστικά το λιοντάρι «τιμωρείται» για την ίδια του τη φύση.

Τέλος, από τα λογοτεχνικά κείμενα δεν λείπει και η σάτιρα, όπως αποτυπώνεται στα κείμενα του Νίκου Τσιφόρου (1909-1970) και του Δημήτρη Ψαθά (1907-1979). Το **1962-1963** δημοσιεύονται στο περιοδικό «Ταχυδρόμος» μια σειρά από κείμενα του **Νίκου Τσιφόρου**, τα οποία κυκλοφόρησαν με τον γενικό τίτλο «**Παραμύθια πίσω από τα κάγκελα**». Σε ένα από αυτά με τίτλο «**Το σπουργίτι**» περιγράφεται ένα θέαμα που παρουσιαζόταν συχνά από επιτήδειους στους δρόμους της Αθήνας, με στόχο τη συγκέντρωση χρημάτων. Ονομαζόταν «Ο κόκορας που χορεύει». Κάποιοι επιτήδειοι έβαζαν ένα κόκορα σε ένα ταψί, κάτω από το οποίο έκαναν δύο τρύπες και με σχοινί έδεναν το πτηνό για να μην φύγει. Γέμιζαν το ταψί με καυτές στάχτες, με αποτέλεσμα το δύστυχο πτηνό να αναγκάζεται να σηκώνει τα πόδια για να μην καεί. Συγχρόνως ο «εκπαιδευτής» έπαιζε το ντέφι, ώστε οι θεατές να νομίζουν ότι ο πετεινός χορεύει.

⁵⁹ Πηνελόπη Δέλτα, *Μάγκας* (Θεσσαλονίκη: εκδ. Β. Ρηγόπουλου, 1992).

⁶⁰ Πηνελόπη Δέλτα, *Μάγκας* (Θεσσαλονίκη: εκδ. Β. Ρηγόπουλου, 1992), 8 και 10.

⁶¹ Σπύρος Πλασκοβίτης, «Ο άνθρωπος και το λιοντάρι,» στο *Ο άνθρωπος και το φανάρι* (Αθήνα: εκδ. εστία, 1961).

Φυσικά, μετά από μερικές ημέρες το πτηνό δεν άντεχε την κακομεταχείριση, κατέληγε στην κατσαρόλα και αντικαθίστατο από άλλο⁶².

Εξίσου χιουμοριστική αλλά χαρακτηριστική είναι και η σκηνή με τον σκύλο που έχει αποκτήσει η περιβόητη «**Μαντάμ Σουσου**», στο ομώνυμο βιβλίο του **Δημήτρη Ψαθά (1940)**. Αδυνατώντας να αποκτήσει, την εποχή που δεν είχε οικονομική άνεση, ένα σκύλο «αριστοκρατικό», αγοράζει ένα τεράστιο σκύλο, που κατά γενική ομολογία θα μπορούσε «..να φυλάξει δέκα κοπάδια πρόβατα⁶³». Ένα σκύλο που φυσικά δεν είναι φτιαγμένος για να ζήσει σε ένα δωμάτιο. Κάθε φορά λοιπόν έκανε φασαρία,

«...λυσσομανούσε, σηκωνόταν στα πόδια του, δάγκωνε τις αλυσίδες του, γάβγιζε και χτυπιόταν και ούρλιαζε θέλοντας να σπάσει τα δεσμά του ..... Έχοντας μέσα του κληρονομικά όλα τα ένστικτα των τετράποδων προγόνων του, ψόφαγε για καβγάδες, για σαματά, για φασαρία, για κυνηγητό, για δαγκωνιές, κι ήταν να τον λυπάσαι με τα παραπονιάρικα γαβγίσματα του...⁶⁴».

Παρότι χιουμοριστικό, το κείμενο αναδεικνύει τη δυστυχία ενός ζώου που δεν του επιτρέπουν να συμπεριφερθεί σύμφωνα με τη φύση του. Στην προκειμένη περίπτωση η μαντάμ Σουσου δεν αγαπά το ζώο. Ο σκύλος εργαλιοποιείται προκειμένου η ιδιοκτήτριά του να δηλώσει κοινωνική ισχύ και πλούτο. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι, η μαντάμ Σουσου, όταν αποκτά οικονομική άνεση αγοράζει τον πολυπόθητο σκύλο ράτσας που ανταποκρίνεται στην «αριστοκρατική» της θέση. Και πράγματι, είναι συχνό το φαινόμενο, οι ιδιοκτήτες κατοικίδιων να χρησιμοποιούν τα ζώα ως ένδειξη κοινωνικής θέσης, κύρους και δύναμης⁶⁵.

---

⁶² Νίκος Τσιφόρος. "Το σπουργίτι," στο *Παραμύθια πίσω από τα κάγκελα* (Αθήνα: εκδ. Ερμής, 1962), 84-5.

⁶³ Δημήτρης Ψαθάς, *Μαντάμ Σουσου* (Αθήνα, 1940), 63, στο https://archive.org/details/20200107_20200107_1815/page/n61/mode/2up

⁶⁴ Δημήτρης Ψαθάς, *Μαντάμ Σουσου* (Αθήνα, 1940), 84.

⁶⁵ April Plemons M., *Commodifying Fido: Pets as status Symbols*, Master Thesis, Texas A & M University, Audust, 2008, at <https://oaktrust.library.tamu.edu/bitstream/handle/1969.1/ETD-TAMU-3068/PLEMONS-THESIS.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Κεφάλαιο 3.

Νομοθεσία και λογοτεχνία 21^{ος} αιώνας

Με την έλευση του 21^{ου} αιώνα οι συνθήκες είναι πλέον ώριμες για ουσιαστικές αλλαγές, που έχουν διαμορφωθεί και κάτω από τις σύγχρονες φιλοσοφικές θεωρήσεις για τα δικαιώματα των ζώων (βλ. παραπάνω), αλλά και την σύγχρονη διεθνή και ευρωπαϊκή νομοθεσία.

Τα σύγχρονα λογοτεχνικά κείμενα, εντάσσουν τα ζώα σε άμεση σύνδεση με τον άνθρωπο, το φυσικό και το κοινωνικό περιβάλλον, είτε μέσω της απλής περιγραφής των ζώων και της συμπεριφοράς τους και της άμεσης ή έμμεσης συσχέτισής τους με τον άνθρωπο, είτε συμβολικά με την σύνδεση ζώων-συμβόλων με τον άνθρωπο, είτε μέσω αλληγορίας κ.λπ. όπως στα έργα του Σπύρου Πλασκοβίτη (1917-2000), του Κώστα Κοτζιά (1921-1979) και του Νίκου Κάσδαλη (1908-2009).

3.1. Θεσμικό πλαίσιο

Το 2003 εκδόθηκε ο **Ν. 3170/2003 (ΦΕΚ Α'191) «Ζώα συντροφιάς, αδέσποτα ζώα συντροφιάς και άλλες διατάξεις»**. Ο νόμος προσδιορίζει αναλυτικά τον όρο «ζώο συντροφιάς» ως «κάθε ζώο που συντηρείται ή προορίζεται να συντηρηθεί από τον άνθρωπο, κυρίως μέσα στην κατοικία του, για λόγους ζωοφιλίας ή συντροφιάς». Ζώα συντροφιάς, σύμφωνα με το νόμο θεωρούνται και οι σκύλοι που χρησιμοποιούνται α) για το κυνήγι (κυνηγετικοί), β) για τη φύλαξη ποιμνίων (ποιμενικοί) και χώρων, γ) για την προστασία ατόμων με ειδικές ανάγκες, δ) για την έρευνα και διάσωση, καθώς ε) από τις ένοπλες δυνάμεις και τα σώματα ασφαλείας.

Περαιτέρω ο νόμος προσδιορίζει αναλυτικά τους όρους «αδέσποτο ζώο συντροφιάς», «επικίνδυνο ζώο συντροφιάς» και «σοβαρό νόσημα», ενώ προσδιορίζει ως «καταφύγιο αδέσποτων ζώων» την ειδική εγκατάσταση, στην οποία συντηρούνται, σε σημαντικό αριθμό, αδέσποτοι ή ανεπιθύμητοι σκύλοι ή άλλα είδη ζώων συντροφιάς.

Ο νόμος περιγράφει αναλυτικά και τις υποχρεώσεις των ιδιοκτητών σκύλων και γενικά λεπτομέρειες για τη διατήρηση ζώων σε κατοικίες και πολυκατοικίες. Καινοτομία αποτελεί το γεγονός ότι για πρώτη φορά προβλέπεται η προσωρινή αφαίρεση ζώου συντροφιάς από τον ιδιοκτήτη του, με εντολή εισαγγελέα, και η παράδοσή του σε ζωοφιλικό σωματείο ή σε καταφύγιο αδέσποτων ζώων. Επίσης, στο άρθρο 7, προβλέπεται αναλυτικά η διαδικασία περισυλλογής αδέσποτων σκύλων.

Ο **Ν. 4039/2012 (ΦΕΚ Α'15) «Για τα δεσποζόμενα και τα αδέσποτα ζώα συντροφιάς και την προστασία των ζώων από την εκμετάλλευση ή τη χρησιμοποίηση με κερδοσκοπικό σκοπό»** είναι το πρώτο νομικό κείμενο που αναφέρεται στον όρο «ευζωία» των ζώων την οποία προσδιορίζει ως «...το σύνολο των κανόνων, που πρέπει να εφαρμόζει ο άνθρωπος στα ζώα, αναφορικά με την προστασία τους και την καλή μεταχείρισή τους, έτσι ώστε να μην πονούν και υποφέρουν, την παραμονή τους σε χώρο στεγνό, καθαρό και προστατευμένο από τις καιρικές συνθήκες, χωρίς να είναι μόνιμα δεμένα και διαβιούντα εντός ακατάλληλων κατασκευών (π.χ. μεταλλικών), τη φροντίδα για ιατρική περίθαλψη και χορήγηση κατάλληλης τροφής και νερού, την καθημερινή άσκηση ή τον περίπατό τους και γενικά τη μέριμνα για σεβασμό της ύπαρξής τους» (άρθρο 1β).

Σημαντικός είναι και ο προσδιορισμός του άρθρου 16 σχετικά με τις μορφές κακοποίησης των ζώων (ενεργητικές και παθητικές).

Ο νόμος προσδιορίζει αναλυτικά και λοιπές έννοιες όπως ζώο συντροφιάς, δεσποζόμενο ζώο, αδέσποτο ζώο, επικίνδυνο ζώο συντροφιάς, μικρό ζώο συντροφιάς. Επίσης διευκρινίζει το περιεχόμενο των όρων καταφύγιο αδέσποτων ζώων, θίασος με ποικίλο πρόγραμμα (βαριετέ), τσίρκο.

Με το άρθρο 9 προβλέπονται αναλυτικά οι υποχρεώσεις των δημοτικών αρχών σχετικά με την περισυλλογή των αδέσποτων ζώων συντροφιάς και τη δυνατότητα συνεργασίας τους για το σκοπό αυτό με δημοτικά και διαδημοτικά κτηνιατρεία και καταφύγια αδέσποτων ζώων, αλλά και φιλοζωικά σωματεία και ενώσεις ή και εθελοντές φιλόζωους.

Για την καλύτερη εποπτεία και την εξασφάλιση της ευζωίας των ζώων συντροφιάς, προβλέπεται η σήμανση των ζώων συντροφιάς με μικροτσιπ και η δημιουργία διαδικτυακής ηλεκτρονικής βάσης σήμανσης και καταγραφής των ζώων και των ιδιοκτητών τους.

Επίσης, ο νόμος προβλέπει απαγορεύσεις για τη διατήρηση ζώων σε τσίρκο, θίασο ή γενικότερα επιχειρήσεις ψυχαγωγικών παιχνιδιών κ.λπ.. Ειδικότερα απαγορεύεται:

α) η διατήρηση κάθε είδους ζώου σε επιχειρήσεις που προσφέρουν ψυχαγωγικά παιχνίδια, πίστα αυτοκινητιδίων, οργανώνουν μουσικές συναυλίες, επιδείξεις πανηγύρια (εδώ εντάσσονται τα άγρια ζώα) ή άλλες καλλιτεχνικές ή ψυχαγωγικές εκδηλώσεις, εφ' όσον τα ζώα χρησιμοποιούνται με οποιονδήποτε τρόπο και για οποιονδήποτε σκοπό στο πρόγραμμά τους.

β) η εκτροφή, η εκπαίδευση και η χρησιμοποίηση ζώων για οποιοδήποτε είδος μονομαχίας. Επίσης, απαγορεύεται η εκτροφή και η χρησιμοποίηση σκύλων και γατών για την παραγωγή γούνας, δέρματος, κρέατος ή για την παρασκευή φαρμακευτικών ή άλλων ουσιών.

Από τις απαγορεύσεις αυτές εξαιρούνται οι ζωολογικοί κήποι με νόμιμη άδεια λειτουργίας, τα ενυδρεία, τα καταστήματα πώλησης ζώων, τα κέντρα περίθαλψης ειδών άγριας πανίδας καθώς και τα εκτροφεία θηραμάτων (άρθρο 13). Επίσης εξαιρούνται υπό προϋποθέσεις τα άλογα που χρησιμοποιούνται σε ιπποδρομίες.

Ο νόμος θεσπίζει για τους παραβάτες αυστηρές ποινικές και διοικητικές κυρώσεις.

Η νομοθεσία για τα πειραματόζωα ανανεώθηκε με το **ΠΔ 56/2012 (ΦΕΚ 106'Α) «Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην Οδηγία 2010/63/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 22ας Σεπτεμβρίου 2010 (L 276/33/20.10.2010) «σχετικά με την προστασία των ζώων που χρησιμοποιούνται για επιστημονικούς σκοπούς»**. Στόχος της ρύθμισης είναι να εξαλειφθεί ο πόνος, η ταλαιπωρία, η αγωνία ή μη μόνιμη βλάβη στα ζώα που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς σκοπούς, η πραγματοποίηση των πειραμάτων από ειδικευμένους επιστήμονες και σε πιστοποιημένους χώρους, η προμήθεια των ζώων από πιστοποιημένους εκτροφείς και γενικά θέματα και διαδικασίες που να εξασφαλίζουν την ευζωία των πειραματόζωων.

Το 2021 εκδίδεται ο **Ν. 4830/2021 «Νέο πλαίσιο για την ευζωία των ζώων συντροφιάς - Πρόγραμμα «ΑΡΓΟΣ» και λοιπές διατάξεις»**.

Ο νόμος αποσκοπεί στην ενίσχυση της υπεύθυνης ιδιοκτησίας των ζώων συντροφιάς και στη θέσπιση αυστηρών κανόνων με στόχο την διασφάλιση της ευζωίας τόσο των δεσποζόμενων όσο και των αδέσποτων ζώων συντροφιάς. Κεντρικό στοιχείο του νόμου αποτελεί η θέσπιση ενός σαφούς και αυστηρού θεσμικού πλαισίου για τη διαχείριση των αδεσπότεων και τη μείωσή τους μέσω της λειτουργίας προγραμμάτων υιοθεσίας. Για την αποτελεσματική διαχείριση των αδεσπότεων, ο νόμος προβλέπει την χρηματοδότηση της τοπικής αυτοδιοίκησης για την υλοποίηση προγραμμάτων περισυλλογής και διαχείρισης αδεσπότεων.

Με το νόμο θεσμοθετούνται οι πέντε διεθνώς αναγνωρισμένες αρχές / ελευθερίες των ζώων δηλαδή: α) ελευθερία από την πείνα και τη δίψα, β) ελευθερία από την άσκοπη ταλαιπωρία και καταπόνηση, γ) ελευθερία από τον πόνο, τον τραυματισμό και την ασθένεια, δ) ελευθερία από το φόβο και την αγωνία, και ε) ελευθερία έκφρασης μιας φυσιολογικής συμπεριφοράς⁶⁶.

Το ζήτημα της ευζωίας των ζώων έχει επί μακρόν απασχολήσει την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία έχει θεσμοθετήσει ένα αναλυτικό πλαίσιο για την ευζωία των ζώων. Ήδη από το 1998 έχει εκδοθεί η Οδηγία 98/58/ΕΚ του Συμβουλίου της 20ής Ιουλίου 1998 σχετικά με την προστασία των ζώων στα εκτροφεία⁶⁷. Οι λόγοι που οδήγησαν στην θεσμική ρύθμιση ήταν κυρίως ανθρωπιστικοί, χωρίς όμως να αποκλείονται και οι οικονομικοί λόγοι, καθώς έχει τεκμηριωθεί επιστημονικά ότι η ευζωία «παράγει» καλύτερα και πιο υγιεινά προϊόντα. Σύμφωνα με το θεσμικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ο όρος «ευζωία» εξασφαλίζει ότι α) όλα τα ζώα εκτρέφονται και διαβιούν με σεβασμό στις φυσιολογικές τους ανάγκες, και β) ελαχιστοποιούνται οι πρακτικές και γενικά οι διαδικασίες που προκαλούν πόνο και οδύνη στα ζώα.

Ως «ευζωία» σύμφωνα με το νόμο νοείται η καλή φυσική και ψυχική κατάσταση του ζώου σε σχέση με τις συνθήκες στις οποίες διαβιεί και πεθαίνει. Έτσι, θεωρείται ότι ένα ζώο ζει σε συνθήκες ευζωίας, όταν α) του εξασφαλίζεται ένα άνετο, ασφαλές (και προστατευμένο από αντίξοες καιρικές συνθήκες), υγιεινό και κατάλληλο κατάλυμα, που είναι κατάλληλα προσαρμοσμένο στον φυσικό τρόπο διαβίωσής του, β) δεν υποφέρει από καταστάσεις πόνου, φόβου και αγωνίας και γ) είναι ικανό να εκφράζει φυσιολογική συμπεριφορά, που είναι σημαντική για την καλή φυσική και ψυχική του κατάσταση και την κοινωνικοποίησή του.

Ως «ζώο συντροφιάς» θεωρείται κάθε ζώο που συντηρείται ή προορίζεται να συντηρηθεί από τον άνθρωπο κυρίως μέσα στην κατοικία του, για λόγους ζωοφιλίας. Ζώα συντροφιάς, σύμφωνα με το νόμο θεωρούνται και οι σκύλοι βοήθειας, οι σκύλοι εργασίας, καθώς και τα ζώα θεραπείας. Σε καμία περίπτωση δεν είναι δυνατό να θεωρηθούν ως ζώα συντροφιάς ζώα της άγριας πανίδας π.χ. αρκούδες, λύκοι, φίδια κ.λπ..

Ο νόμος κάνει επίσης διάκριση ανάμεσα στο «δεσποζόμενο» ζώο συντροφιάς και στο «αδέσποτο» ζώο συντροφιάς. Έτσι ως «δεσποζόμενο» χαρακτηρίζεται το ζώο

⁶⁶ European Commission (2021). *Animal Welfare*, at https://ec.europa.eu/food/animals/animal-welfare_en

⁶⁷ Οδηγία 98/58/ΕΚ του Συμβουλίου της 20ής Ιουλίου 1998 σχετικά με την προστασία των ζώων στα εκτροφεία (Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 221 της 08/08/1998 σ. 0023 – 0027). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L.1998.221.01.0023.01.ELL&toc=OJ%3AL%3A1998%3A221%3ATOC>

συντροφιάς που έχει ιδιοκτήτη. Μάλιστα θεωρούνται αυτόματα, από το νόμο, ως δεσποζόμενα ζώα τα ζώα που είναι άμεσοι απόγονοι δεσποζόμενου σκύλου ή γάτας. Ιδιοκτήτης, θεωρείται ο ιδιοκτήτης του θηλυκού γεννήτορα των ζώων. Κατ' αντιστοιχία, αδέσποτο θεωρείται το ζώο συντροφιάς που δεν έχει ιδιοκτήτη.

Ο νόμος εισάγει και την έννοια του «Σκύλου βοήθειας», εννοώντας τον εκπαιδευμένο ή εκπαιδευόμενο σκύλο που είναι οδηγός τυφλού ατόμου αλλά και ο σκύλος που χρησιμοποιείται για την προστασία ατόμων με ασθένειες ή αναπηρία.

Αντίστοιχα «Σκύλος εργασίας» σύμφωνα με το νόμο θεωρείται ο σκύλος που χρησιμοποιείται α) για το κυνήγι (κυνηγετικός), β) για τη φύλαξη ποιμνίων (ποιμενικός), γ) για τη φύλαξη χώρων (φύλακας), δ) για την έρευνα και διάσωση, ε) για την ανίχνευση δηλητηριασμένων δολωμάτων, στ) από τις ένοπλες δυνάμεις, τα σώματα ασφαλείας και τις διωκτικές αρχές της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων και του Υπουργείου Οικονομικών. Οι σκύλοι αυτοί τελούν πάντοτε υπό την ενεργή καθοδήγηση του χειριστή τους (άρθρο 2, παρ. 12).

Τέλος, με τον όρο «Ζώο θεραπείας» προσδιορίζεται κάθε ζώο που χρησιμοποιείται για θεραπευτικούς σκοπούς για το όφελος ενός ατόμου, ιδίως ενός ατόμου με αναπηρία, (φυσική, αισθητηριακή, ψυχιατρική, νοητική ή άλλης μορφής ψυχική αναπηρία). Το ζώο αυτό έχει ειδική εκπαίδευση και ο ιδιοκτήτης του πρέπει να διαθέτει τα προβλεπόμενα από το νόμο πιστοποιητικά (άρθρο 2, παρ. 13).

Ο νόμος προσδιορίζει και άλλους όρους όπως επικίνδυνο ζώο συντροφιάς, σοβαρό νόσημα, καταφύγιο ζώων συντροφιάς, υιοθεσία αδέσποτου ζώου συντροφιάς, κ.λπ..

Εκτός από την ηλεκτρονική σήμανση των ζώων συντροφιάς του προγενέστερου νόμου, για την ουσιαστικότερη προστασία των ζώων, ο νέος νόμος προβλέπει τη σύσταση «Εθνικού Μητρώου Ζώων Συντροφιάς», με επιμέρους υπομητρώα στα οποία καταγράφονται τα ζώα συντροφιάς, τα φιλοζωικά σωματεία και οι οργανώσεις, τα καταφύγια ζώων συντροφιάς, οι επαγγελματίες και ερασιτέχνες εκτροφείς σκύλων και γατών, τα αδέσποτα ζώα που διατίθενται για υιοθεσία κ.λπ.. Επίσης, θεσπίζεται η τήρηση Μητρώου Παραβατών στην Εισαγγελία Αθηνών (άρθρο 2 παρ. 24), στο οποίο καταγράφονται όλα τα φυσικά πρόσωπα που έχουν καταδικαστεί τελεσίδικα για ποινικώς κολάσιμες πράξεις σε σχέση με τα ζώα (εγκατάλειψη, κακοποίηση). Τέλος, προβλέπεται η θέσπιση ηλεκτρονικού βιβλιαρίου του ζώου συντροφιάς, στο οποίο καταχωρίζονται όλες οι πληροφορίες για το ζώο και τον ιδιοκτήτη του.

Προβλέπεται επίσης η ενίσχυση του θεσμού της υιοθεσίας αδέσποτων ζώων συντροφιάς μέσω της δημιουργίας «Πανελληνίας Πλατφόρμας Υιοθεσίας Αδέσποτων Ζώων Συντροφιάς». Επίσης, ο νόμος προβλέπει και τη δυνατότητα συνεργασίας των δήμων με διάφορα φιλοζωικά σωματεία και οργανώσεις (άρθρο 7).

Σημαντικές είναι οι ρυθμίσεις για την διοργάνωση εκθέσεων με ζώα συντροφιάς (άρθρο 22), την απαγόρευση της συμμετοχής ζώων σε κάθε είδους θεάματα και άλλες συναφείς δραστηριότητες (άρθρο 23).

Μάλιστα, σύμφωνα με το άρθρο 23 θεσπίζονται ρητές απαγορεύσεις, με σκοπό την ουσιαστική προστασία των ζώων. Συγκεκριμένα απαγορεύεται:

[1] Η συμμετοχή, με οποιονδήποτε τρόπο και για οποιονδήποτε σκοπό, κάθε ζώου σε πρόγραμμα ή παράσταση που διεξάγεται σε τσίρκο ή από θίασο με ποικίλο πρόγραμμα.

[2] Η συμμετοχή, με οποιονδήποτε τρόπο και για οποιονδήποτε σκοπό, κάθε ζώου σε κάθε είδους παραστάσεις. Σε αυτές συμπεριλαμβάνονται και οι εκπαιδευτικές παραστάσεις. Σε περίπτωση που πραγματοποιούνται εκδηλώσεις με τη συμμετοχή ζώων στο πλαίσιο εκδηλώσεων για την τήρηση λαϊκών ή τοπικών παραδόσεων, αυτό μπορεί να επιτραπεί μόνο εφόσον παρίσταται κτηνίατρος σε όλη τη διάρκεια της εκδήλωσης. Επίσης, απαγορεύεται αυστηρά η κακοποίηση και η σφαγή ζώων στο πλαίσιο της εκδήλωσης. Ο νόμος προβλέπει ορισμένες εξαιρέσεις π.χ. σε περιπτώσεις παραστάσεων ιππικής δεξιότητας και διεξαγωγής αθλημάτων υπασίας, στις περιπτώσεις γυρισμάτων κινηματογραφικών ταινιών και γενικότερα οπτικοακουστικού υλικού με εκπαιδευτικό προσανατολισμό με την προϋπόθεση να μην κακοποιηθεί το ζώο.

[3] Η χρησιμοποίηση ζώου σε υπαίθρια δημόσια έκθεση με σκοπό την αποκόμιση οικονομικού οφέλους.

[4] Η εκτροφή, η εκπαίδευση και η συμμετοχή ζώων σε οποιοδήποτε είδος μάχης. Επίσης απαγορεύεται η εκτροφή, η εξαγωγή και η χρησιμοποίηση σκύλων, γατών⁶⁸, ιπποειδών και ορισμένων ειδών νυφίτσας για την παραγωγή γούνας, δέρματος, κρέατος ή για την παρασκευή φαρμακευτικών ή άλλων ουσιών.

[5] Οι κληρώσεις, λοταρίες και διάφοροι διαγωνισμοί που έχουν ως έπαθλο ζώα συντροφιάς.

Επίσης σημαντική είναι η δυνατότητα που εισάγει ο νέος νόμος ώστε να παρίστανται στα δικαστήρια φιλοζωικά σωματεία ή φιλοζωικές οργανώσεις μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, για την υποστήριξη κατηγορίας για κακοποίηση ζώου συντροφιάς (άρθρο 34, παρ. 7). Με την πρόβλεψη αυτή θεωρείται ότι θα υπάρχει η δυνατότητα αποτελεσματικότερης προστασίας των ζώων από την κακοποίηση.

3.2. Ζώα και λογοτεχνία

Το 2021 δημοσιεύεται το διήγημα «**Ο Αζόρ και ο κύριος των εννιά - μια αληθινή ιστορία**⁶⁹» της **Φωτεινής Τσαλίκογλου**, που γράφτηκε το έτος 2020, στην περίοδο του αυστηρού εγκλεισμού λόγω της πανδημίας του κορωνοϊού Covid-19. Πρόκειται για ένα σκύλο, τον Αζόρ, ο οποίος «...παρατημένος από την ίδια του τη μάνα, με το που γεννήθηκε», είναι αδέσποτος και εργαλειοποιείται από ένα κύριο που βγαίνει για περίπατο στις εννέα το βράδυ, σε περίοδο εγκλεισμού, κάνοντας χρήση του σχετικού μηνύματος ή βεβαίωσης.

---

⁶⁸ όσο και αν φαίνεται περίεργο, σύμφωνα με τον ευρωβουλευτή Stuart Stevens και την οργάνωση Humane Society International που δραστηριοποιείται για τα δικαιώματα των ζώων, στις αγορές της Ευρωπαϊκής Ένωσης πωλούνται χιλιάδες προϊόντα (όπως παλτά, σακάκια, τσάντες, ζώνες, πορτοφόλια, παιδικά παιχνίδια κ.λπ.) που προέρχονται από γούνα σκύλων και γάτων και προέρχονται από αγορές της Ασίας και κυρίως από την Κίνα. Τα περισσότερα από τα προϊόντα αυτά προέρχονται από αδέσποτα ζώα, αλλά και από κατοικίδια τα οποία εκλάπησαν από τους ιδιοκτήτες τους. (Ρούχα από σκύλους και γάτες, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 16/11/2003, στο <https://www.kathimerini.gr/world/167987/roycha-apo-skyloys-kai-gates/>

⁶⁹ Φωτεινή Τσαλίκογλου, Ο Αζόρ και ο κύριος των εννιά. Μια αληθινή ιστορία (Αθήνα: εκδ. Καστανιώτη).

Μέσα από την αφήγηση απεικονίζεται γλαφυρά η άθλια ζωή ενός αδέσποτου, που περιμένει κάποιο χάδι από άγνωστους ανθρώπους ή τροφή για να χορτάσει την πείνα του, ένα ζώο απροσδιόριστης καταγωγής, βρώμικο και απαίδευτο, χωρίς καμία ελπίδα για την απόκτηση σπιτικού και αφεντικού. Και όμως οι συνθήκες της πανδημίας το διαψεύδουν καθώς, η ανάγκη της «ελευθερίας» οδηγεί ένα άνθρωπο, τον «κύριο των εννιά», να αναζητήσει ένα κατοικίδιο (μόνιμο ή προσωρινό;) προκειμένου να έχει μια δικαιολογία να κυκλοφορήσει τις ώρες της απαγόρευσης. Έτσι, με έντονα στοιχεία ανθρωπομορφισμού, ο σκύλος αποδέχεται την πρόσκληση, μετατρέπεται, έστω και προσωρινά, σε κατοικίδιο, αποκτά κολλάρο και ουσιαστικά αποδέχεται την εκμετάλλευση, από τον κύριο των εννιά, προκειμένου να αποκτήσει ένα σπίτι.

Η περιγραφή αυτή, σύμφωνα με στοιχεία, απεικονίζει πολλές παρόμοιες καταστάσεις, καθώς πολλοί άνθρωποι, είτε αγόρασαν, είτε «υιοθέτησαν» ένα κατοικίδιο, ως άλλοθι για τις, κατ' εξαίρεση αποδράσεις τους, την περίοδο του κορωνοϊού. Φυσικά, πολλοί χρησιμοποίησαν τα κατοικίδια ως ψυχοφάρμακο, καλύπτοντας την απομόνωση, τη μελαγχολία, την κατάθλιψη και γενικά ως λύση στα ψυχολογικά προβλήματα που προκάλεσε ο κορωνοϊός⁷⁰.

4. Συμπεράσματα

Βασικός πυρήνας της λογοτεχνίας είναι η απεικόνιση των φαινομένων της ζωής. Μέσα στο ευρύ πλαίσιο των εκδηλώσεων της ζωής βασικό ζώο έχουν και τα μη ανθρώπινα ζώα. Μέσα από τις σχέσεις ανθρώπου και ζώου, κατά την πορεία του ελληνικού κράτους από την επανάσταση του 1821 μέχρι σήμερα, όπως αυτές διατυπώνονται στα λογοτεχνικά κείμενα, αναδύεται σταδιακά ένα θετικό αποτύπωμα της συμπεριφοράς του ανθρώπου προς τα ζώα. Αυτή η θετική συμπεριφορά, ως απότοκος των κοινωνικών και οικονομικών εξελίξεων, αποτυπώνεται και στη νομοθεσία του ελληνικού κράτους, ξεκινώντας από την τιμωρία της κακοποίησης των ζώων και καταλήγοντας βαθμηδόν στο θεσμικό πλαίσιο ευζωίας των μη ανθρώπινων ζώων στην πρώτη εικοσαετία του 21^{ου} αιώνα.

Ενδεχομένως, με την πάροδο των χρόνων να βελτιώνεται η κατάσταση των ζώων ώστε και νομικά να αποτελέσουν υποκείμενο του δικαίου, έστω και σε μια ατελή μορφή.

---

⁷⁰ Κορωνοϊός: Αυξήθηκε η υιοθεσία κατοικίδιων ζώων εν μέσω καραντίνας, εφημερίδα *Πρώτο Θέμα*, 22/11/2020. <https://www.protothema.gr/greece/article/1067740/koronoios-auxithike-i-uiothesia-katoikidion-zoon-en-meso-karadinas/>

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- (1) Clogg, Richard. *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, 2^η έκδοση. Αθήνα: εκδ. Κάτοπτρο, 2003.
- (2) European Commission (2021). *Animal Welfare*.
https://ec.europa.eu/food/animals/animal-welfare_en
- (3) Plemons, April M., *Commodifying Fido: Pets as status Symbols*, Master Thesis, Texas A & M University, August, 2008.
<https://oaktrust.library.tamu.edu/bitstream/handle/1969.1/ETD-TAMU-3068/PLEMONS-THESIS.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- (4) Schulz, Regine & Seidel, Matthias (επιμ). *Αίγυπτος. Ο κόσμος των Φαραώ*, (Αθήνα: εκδ. Ελευθερουδάκης), n.d.
- (5) Serge F. Hein, and Wendy J. Austin, (2001), "Empirical and Hermeneutic Approaches to Phenomenological Research in Psychology: A Comparison", In: *Psychological Methods*, 6 (1): 3-17, Washington: American Psychological Association, Inc.) στο Βασίλειος Πανταζής, Διδακτική προσέγγιση της θεολογικής έννοιας της «οδού» στον Παπαδιαμάντη, βασισμένη στην ανθρωπολογική θεώρηση του χώρου, *Παιδαγωγικός Λόγος*, τ. ΙΕ, τεύχος 1, 2009, 60 στο https://www.plogos.gr/TEYXH/1_2009.pdf
- (6) Sykes, Katie. "Human Drama, Animal Trials: What the Medieval Animal Trials Can Teach us about Justice for Animals," *Animal Law* 17, no. 2 (2011). 273-311.
- (7) Αθανασούλης, Κρίτων. "Παράπονο σκύλου", *Η ελληνική ποίηση ανθολογημένη*, τόμ. 5, επιμέλεια Μ. Αυγέρης, Μ.Μ. Παπαϊωάννου, Θ. Σταύρου, Κυψέλη.
http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2228/Keimena-Neoellinikis-Logotechnias-A-Gymnasiou_html-empl/index12_03.html
- (8) Βαλέτας, Γιώργος. *Επίτομη Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: εκδ. Π.Κ. Ράνος, 1966.
- (9) Βιντιάδη, Έλλη. *Τα ζώα και Εμείς*. Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2020.
- (10) Γκότση, Γεωργία. "Μιχαήλ Μητσάκης" (παρουσίαση - ανθολόγηση), *Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, Ανθολογία*. Αθήνα: εκδ. Σοκόλης, 2004.
- (11) Δαουτόπουλος, Γεώργιος, Καζακόπουλος, Λεωνίδας, και Κούζη Μαρία. *Αγροτική Κοινωνιολογία*, Β' έκδοση. Αθήνα: Ζυγός, 2002.
- (12) Δάφνη, Αιμιλία. "Η τραγωδία του Μούση", στο *Διαλεχτές Ιστορίες*, Νέοι Διηγηματογράφοι, 17-21, Αθήνα: βιβλιοπωλείον Μ. Σαλίβερου Α.Ε., 1926.
<https://www.openbook.gr/neoi-diigmatografoi/>
- (13) Δέλτα, Πηνελόπη. *Μάγκας*. Θεσσαλονίκη: εκδ. Β. Ρηγόπουλου, 1992.
- (14) Δημητρίου, Σωτήρης. "Κάι, κάι, θεούλη μου." (1955). Στο *Άνθρωποι και ζώα στη νεοελληνική πεζογραφία*, Παπακώστας, Δημ. (επιμ.), 84-9. Αθήνα: εκδ. Ωκεανίδα, 1994.

- (15) Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία, στο <https://www.laographiki.gr/>) και το 1918 το Ελληνικό Λαογραφικό Αρχείο.
- (16) εφημερίδα «Εστία» 8 Φεβρουαρίου 1876, τόμος πρώτος, σελ. 90, Ψηφιακή συλλογή Πλειάς, Πανεπιστήμιο Πατρών, στο <http://pleias.lis.upatras.gr/index.php/estia/issue/view/7247>
- (17) Ζωγράφου, Λιλή, Στρίγκλα και καλλονή, Φωτόδενδρο στο http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2228/Keimena-Neoellinikis-Logotechnias-A-Gymnasiou-html-empl/index13_04.html
- (18) Καρκαβίτσας, Ανδρέας. “Ο κλεφτοκοτάς.” Στο Διηγήματα του Γυλιού, Αθήναι: εκδ. Τυπογραφείον «Εστία», 1922, 42-56,
- (19) Καρκαβίτσας, Ανδρέας. “Ο Εβυθός.” Στο Παλιές Αγάπες (1885-1897), Αθήνα: Τυπογραφείον Εστία, 1900.
- (20) Καρκαβίτσας, Ανδρέας. “Ο Κερατζής.” Στο Θεσσαλικαί εικόνες, τ. 19, έτος ΙΖΙ, 298-303. Ψηφιακή συλλογή Πλειάς Πανεπιστήμιο Πατρών, <http://pleias.library.upatras.gr/index.php/estia/issue/view/7868>
- (21) Κονεμένος, Νικόλαος. “Σκληρότητα προς τα ζώα.” Στο *Άνθρωποι και ζώα στη νεοελληνική πεζογραφία*, Παπακώστας, Δημ. (επιμ.), 166-75. Αθήνα: εκδ. Ωκεανίδα, 1994.
- (22) Κορωνοϊός: Αυξήθηκε η υιοθεσία κατοικίδιων ζώων εν μέσω καραντίνας, εφημερίδα *Πρώτο Θέμα*, 22/11/2020. <https://www.protothema.gr/greece/article/1067740/koronoios-auxithike-i-uoithesia-katoikidion-zoon-en-meso-karadinas/>
- (23) Μητσάκης, Μιχαήλ (1893). *Το γατί*, εφημερίδα «Ακρόπολις» 5 Φεβρουαρίου 1893, <http://gym-vounarg.ilei.sch.gr/autosch/joomla25/index.php/105-logotehnika/249-to-gati>
- (24) Μητσάκης, Μιχαήλ. “Θεάματα του Ψυρρή.” *Αθηναϊκαί σελίδες*, σειρά Νεοελληνική Γραμματεία. Αθήνα: εκδ. Πελεκάνος, 2011.
- (25) Μητσάκης, Μιχαήλ. “Θεάματα του Ψυρρή.” Στο *Άνθρωποι και Ζώα στη νεοελληνική πεζογραφία*, Δημήτρης Παπακώστας (επιμ.), 200-11. Αθήνα: εκδ. Ωκεανίς, 1994.
- (26) Μητσάκης, Μιχαήλ. “Το Κάρρον.” *Πεζογραφήματα* Αθήνα: εκδ. Νεφέλη, 1988.
- (27) Μητσάκης, Μιχαήλ. *Άνθρωποι και κτήνη*, 7/4/1891, στο http://www.sarantakos.com/kibwtos/mazi/mhtsakhs_kthnh.html
- (28) Μητσάκης, Μιχαήλ, *Η αρκούδα*, 1893. Φωτόδενδρο http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2702/Keimena-Neoellinikis-Logotechnias-B-Lykeiou-html-empl/index_a_07_01.html)
- (29) Μήττα, Δήμητρα. *Άρτεμη, Επίθετα και υποστάσεις της θεάς*, 2012. Ψηφίδες για την ελληνική γλώσσα. https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/mythology/lexicon/gods/artemis/page_002.html
- (30) Μηχανή του Χρόνου, *Ο χορός της αρκούδας. Πως οι αρκουδιάρηδες τις “εκπαίδευαν” πάνω σε πυρακτωμένες λαμαρίνες για να μάθουν να χορεύουν.*

Οι παραστάσεις στους δρόμους και οι καταγγελίες που οδήγησαν στην οριστική απαγόρευση. [https://www.mixanitouxronou.gr/o-choros-tis-arkoydas-pos-oi-arkoydiarides-tis-ekpaideyan-pano-se-pyraktomenes-lamarines-gia-na-mathoyn-na-choreyoyn-oi-parastaseis-stoys-dromoys-kai-oi-kataggelies-poy-odigisan-stin-oristiki-ap/...](https://www.mixanitouxronou.gr/o-choros-tis-arkoydas-pos-oi-arkoydiarides-tis-ekpaideyan-pano-se-pyraktomenes-lamarines-gia-na-mathoyn-na-choreyoyn-oi-parastaseis-stoys-dromoys-kai-oi-kataggelies-poy-odigisan-stin-oristiki-ap/)

- (31) Μολέσκης, Γιώργος. “Περπατούσα κάτω από ψιλή βροχή.” Στο *Το ημιτελές ποίημα*. Αθήνα: εκδ. Μεταίχιμο, 2014.
- (32) Μπράχου, Ελένη. *Η Λύσσα στην Ελλάδα: Εμφάνιση, συμπτώματα, θεραπεία ΠΡΟΛΗΨΗ!*, Πανελλήνιος Κτηνιατρικός Σύλλογος, στο <http://www.hva.gr/el/article.php?id=640>
- (33) Μυριβήλης, Στρατής (1939). “Ο Καπιτάνιος,” Στο *Άνθρωποι και ζώα στη νεοελληνική πεζογραφία*, Παπακώστας, Δημ (επιμ.), 219-29. Αθήνα: εκδ. Ωκεανίδα, 1994.
- (34) Μωραϊτίνης, Τίμος (χ.χ.). “Πολιτισμός και ζούγκλα,” Στο *Άνθρωποι και ζώα στη νεοελληνική πεζογραφία*, Παπακώστας, Δημ. (επιμ.), 240-42. Αθήνα: εκδ. Ωκεανίδα, 1994.
- (35) Ξενόπουλος, Γρηγόριος. “Η γάτα του παπά,” στο *Εθνικόν Ημερολόγιον του έτους 1913*, Σκόκος, Κωνσταντίνος, 27-36. εν Αθήναις: εκδ. Ημερολόγιον, 1913. <https://lekythos.library.ucy.ac.cy/handle/10797/13983>
- (36) Ομήρου Οδύσσεια, ραψωδία ρ, 290-327. <http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/Yliko/OMHROS%20ODYSSSEIA/OMHROS%20ODYSSSEIA.htm>
- (37) Πανταζής, Βασίλειος Ε., *Ανθρωπολογική-Παιδαγωγική Θεώρηση της Επικοινωνίας στο έργο του Παπαδιαμάντη*. Αθήνα: Σαριπόλειο Ίδρυμα της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, 2010. (αρ. 114)
- (38) Πανταζής, Βασίλειος Ε., *Μέσα Συλλογής Δεδομένων και Μέθοδοι Έρευνας*, στο Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας, σημειώσεις μαθήματος ΕΚΠΑ / Τμήμα Φιλοσοφίας /Διδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΔΠΜΣ) Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία, 2021.
- (39) Παπαδιαμάντης, Αλέξανδρος, “Η Γλυκοφιλούσα,” Επιλογές κειμένων, 65 στο <https://e-didaskalia.blogspot.com/2016/07/diigimata-papadiamanti.html>).
- (40) Παπαδιαμάντης, Αλέξανδρος. “Αγάπη στὸν κρεμνό,” *Άπαντα*, Τόμος 4, Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος (επιμ.) 481-92, Αθήνα: εκδ. ΔΟΜΟΣ, 1985 <https://papadiamantis.net/aleksandros-papadiamantis/syggrafiko-ergo/diigimata/235-gapi-st-n-kremno-1913>
- (41) Παπαδιαμάντης, Αλέξανδρος. “Η Γλυκοφιλούσα,” *Άπαντα*, τ. Γ’, Αθήνα: εκδ. Ν. Τριανταφυλλόπουλος, 1984. <http://www.papadiamantis.org>
- (42) Παπαδιαμάντης, Αλέξανδρος. “Φορτωμένα κόκκαλα,” *Άπαντα*, Τόμος 4, Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος (επιμ.) 217-221, Αθήνα: εκδ. ΔΟΜΟΣ, 1985,

<https://papadiamantis.net/aleksandros-papadiamantis/syggrafiko-ergo/diigimata/260-fortomena-kokkala-1907>

- (43) Παπαδοπούλου, Αλεξάνδρα (1905). "Αρκούδα," Στο *Άνθρωποι και ζώα στη νεοελληνική πεζογραφία*, Παπακώστας, Δημ. (επιμ.), 304-307. Αθήνα: εκδ. Ωκεανίδα, 1994.
- (44) Παπαδούκας, Νικόλαος. *Ο Σόλων. Αρχαίον Ελληνικό Δίκαιον*, Εν Ερμουπόλει, 1844, στο <https://books.google.gr/>
- (45) Παπακώστας, Δημήτρης (επιμ.). *Άνθρωποι και Ζώα στη νεοελληνική πεζογραφία*. Αθήνα: εκδ. Ωκεανίδα, 1994.
- (46) Πλασκοβίτης, Σπύρος. "Ο άνθρωπος και το λιοντάρι," Στο *Ο άνθρωπος και το φανάρι*. Αθήνα: εκδ. εστία, 1961.
- (47) Πλούταρχος, *Σόλων*, 24.3. Μνημοσύνη. Βιβλιοθήκη της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας. https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=99&page=19
- (48) Πολίτου-Μαρμαρινού, Ελένη. *Ηθογραφία*, στην εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Larousse-Britannica, τ. 26. Αθήνα, Πάπυρος, 1987.
- (49) Ροϊδης, Εμμανουήλ. *Ιστορία ενός σκύλου και μιας γάτας*, Γιάννης Φαρσάρης (επιμ.) Αθήνα: Ανοικτή Βιβλιοθήκη, 2019. <https://www.openbook.gr/istoria-enos-skylou-kai-mias-gatas/>
- (50) Ρούχα από σκύλους και γάτες, *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 16/11/2003, στο <https://www.kathimerini.gr/world/167987/roycha-apo-skyloys-kai-gates/>
- (51) Σικελιανός, Άγγελος (1935). "Ιερά Οδός," Στο *Νεοελληνική Ποιητική Ανθολογία Παπύρου. Δύο αιώνες Νεοελληνικής ποίησης*, 436-39. Αθήνα: εκδ. Οίκος Πάπυρος, 1995.
- (52) Σίμωνος Μοναχού. *Η Ζωοφιλία των Αγίων και η Αγιοφιλία των Ζώων*, Άγιος Στέφανος, 2010.
- (53) Τσαλικογλου, Φωτεινή *Ο Αζόρ και ο κύριος των εννιά. Μια αληθινή ιστορία* Αθήνα: εκδ. Καστανιώτη, 2021.
- (54) Τσέκος, Χρήστος. *Για την Ηθική Μεταχείριση και τα Δικαιώματα των Ζώων*. Αθήνα: εκδ. Χρ. Τσέκος, 2021.
- (55) Τσιφόρος, Νίκος. "Το σπουργίτι," Στο *Παραμύθια πίσω από τα κάγκελα*, 81-9. Αθήνα: εκδ. Ερμής, 1962.
- (56) Χρονάς, Γιώργος. *99 ποιήματα*. Αθήνα: εκδ. Οδός Πανός, 1999.
- (57) Ψαθάς, Δημήτρης. *Η Θέμις έχει κέφια*. Αθήνα: εκδ. Μαρία Δ. Ψαθά, 2011.
- (58) Ψαθάς, Δημήτρης. *Μαντάμ Σουσου*, Αθήνα, 1940. στο https://archive.org/details/20200107_20200107_1815/page/n61/mode/2up

NΟΜΟΘΕΣΙΑ

- (1) Ν. 586/1977 (ΦΕΚ Α'19) «Περί κυρώσεως της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως προστασίας των ζώων κατά την διάρκεια διεθνούς μεταφοράς αυτών».
- (2) Ν. 1038/1917 (ΦΕΚ Α'257) «Περί προστασίας των ζώων».
- (3) Ν. 1420/1984 (ΦΕΚ Α'27) «Κύρωση του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση προστασίας των ζώων κατά τη διάρκεια διεθνούς μεταφοράς τους».
- (4) Ν. 2015/1992 (ΦΕΚ Α'30) «Κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία των σπονδυλωτών ζώων που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς ή άλλους επιστημονικούς σκοπούς».
- (5) Ν. 2017/1992 (ΦΕΚ Α'31) «Κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία των ζώων συντροφιάς».
- (6) Ν. 3170/2003 (ΦΕΚ Α'191) «Ζώα συντροφιάς, αδέσποτα ζώα συντροφιάς και άλλες διατάξεις».
- (7) Ν. 4039/2012 (ΦΕΚ Α'15) «Για τα δεσποζόμενα και τα αδέσποτα ζώα συντροφιάς και την προστασία των ζώων από την εκμετάλλευση ή τη χρησιμοποίηση με κερδοσκοπικό σκοπό».
- (8) Ν. 4830/2021 «Νέο πλαίσιο για την ευζωία των ζώων συντροφιάς - Πρόγραμμα «ΑΡΓΟΣ» και λοιπές διατάξεις».
- (9) ΝΔ 86/1969 (ΦΕΚ Α'7) «Δασικός Κώδιξ».
- (10) Νόμο ΓΩΛΣΤ' της 25/7/1911 (ΦΕΚ Α'195) «Περί ζωοκλοπίας και ζωοκτονίας».
- (11) Νόμος ΒΨΝΕ' της 8/4/1900 (ΦΕΚ Α'94) «Περί προσθήκης διατάξεων τινών εις τους νόμους περί ζωοκλοπίας και ζωοκτονίας».
- (12) Νόμος ΟΤ' της 20/2/1848 (ΦΕΚ Α'5) «Περί θανατώσεως των περιπλανωμένων ζώων, χοίρων και αιγών εντός αλλοτρίας ιδιοκτησίας».
- (13) Νόμος ΣΛ' της 27/4/1867 (ΦΕΚ Α'34) «Περί ζωοκλοπής και ζωοκτονίας».
- (14) Οδηγία 98/58/ΕΚ του Συμβουλίου της 20ής Ιουλίου 1998 σχετικά με την προστασία των ζώων στα εκτροφεία (Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 221 της 08/08/1998 σ. 0023 – 0027). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=uriserv%3A0J.L.1998.221.01.0023.01.ELL&toc=OJ%3AL%3A1998%3A221%3ATOC>
- (15) ΠΔ 56/2012 (ΦΕΚ 106'Α) «Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην Οδηγία 2010/63/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 22ας Σεπτεμβρίου 2010 (L 276/33/20.10.2010) «σχετικά με την προστασία των ζώων που χρησιμοποιούνται για επιστημονικούς σκοπούς».